

Η κοινωνική κατασκευή της εθνοτικότητας και της εθνικότητας η περίπτωση της Κύπρου¹

ΑΔΑΜΑΝΤΙΑ ΠΟΛΛΙΣ

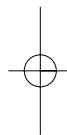
Η Κύπρος, ίσως ακριβώς επειδή σε ολόκληρη την ιστορία της βρισκόταν στο σταυροδρόμι ανατολής και δύσης, κατακτήθηκε κι εποίκίστηκε από πλήθος λαών και περιείχε σπόρους που θα μπορούσαν ίσως ανθίζοντας να φτιάξουν ένα μοντέρνο κράτος όπου να βασιλεύει η ανθρωπιά και να έχει αξία η ποικιλομορφία. Θα μπορούσε έτσι να γίνει παράδειγμα για άλλους λαούς, χωρών οι οποίες σπαράσσονται από μισαλλοδοξίες και συγκρούσεις. Απεναντίας έγινε ένα νησί χωρισμένο στα δυο, όπου δυο εθνοτικές κοινότητες, ελληνοκύπριοι και τουρκοκύπριοι, συγκρούονται επικαλούμενη η κάθε μια τη δική της νομιμότητα – οι πρώτοι από την άποψη του δικαίου ενώ οι δεύτεροι από τη σκοπιά της εθνοτικότητας. Παγιδευμένες ανάμεσα στις δυο εθνοτικότητες, και άλλο τόσο αγνοημένες, οι μικρότερες μειονότητες έχουν στερηθεί τη φωνή τους και κάθε έλεγχο της μοίρας τους.

Αυτό το άρθρο τεκμηριώνει μέσα από ποιες διαδικασίες δημιουργήθηκε η κατάσταση εκείνη που κατέστρεψε κάθε δυνατότητα να υπάρξει μια ποικιλόμορφη κοινότητα στην επικράτεια ενός σύγχρονου εθνικού κράτους. Η βρετανική αποικιακή πολιτική του διαίρει και βασιλεύει, ο ελληνικός αλτρωτισμός, τα εθνικά συμφέροντα Ελλάδας και Τουρκίας, οι εθνικιστικές ιδεολογίες και οι ανταγωνιστικές τοπικές πολιτικές ελίτ, όλοι αυτοί οι παράγοντες συνέργησαν στη δόμηση των εθνοτικών ταυτοτήτων και της εθνοτικής διαμάχης κι εντέλει στον σημερινό χωρισμό της Κύπρου. Το αφιερώνω λοιπόν σ' ένα όνειρο που θα μπορούσε να γίνει πραγματικότητα.

Η ΕΠΟΜΕΝΗ μέρα της κατάρρευσης της Σοβιετικής Ένωσης και του τέλους του Ψυχρού Πολέμου έφερε στο προσκήνιο τις εθνοτικές συγκρούσεις και τον εθνικισμό. Η διάλυση της Γιουγκοσλαβίας οδήγησε στη βίαιη σύγκρουση των διάδοχων κρατών της, η εθνοτική επιθετικότητα απειλεί την ίδια την επιβίωση των νέων κρατών της ανατολικής Ευρώπης και της Αφρικής, ενώ η εθνοτική βία σπαράσσει χώρες όπως η Ρουάντα, η Λιβερία και η Σομαλία. Όλοι γενικά, ιδίως όμως τα μέσα επικοινωνίας και οι εθνικιστές, πιστεύουν πως η εξήγηση είναι απλή. Η κατάρρευση του καταπιεστικού αυταρχισμού των κομμουνιστών και το τέλος των κρατών-πελατών της ΕΣΣΔ και των ΗΠΑ στον Τρίτο Κόσμο επέτρεψαν να κυριαρχήσει εκ νέου η αρχέγονη και ιστορική εχθρότητα μεταξύ εθνοτισμών και φυλών.

Μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο τόσο οι παραδοσιακοί κοινωνικοί επιστήμονες όσο και οι μαρξιστές είχαν επικεντρώσει το ενδιαφέρον τους κυρίως σε ζητήματα ανάπτυξης κι εξάρτησης, ή στα ανά τον κόσμο καθεστώτα. Συνήθως θεωρούσαν την εθνοτικότητα και την εθνικότητα ως φαινόμενα ανάξια εξέτασης. Όντως, τα κράτη που διαμορφώθηκαν και απέκτησαν την ανεξαρτησία τους μετά το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου θεώρησαν πως η εθνοτικότητα ήταν απλώς ένας προμοντέρνος κοινωνικός σχηματισμός τον οποίο θα παραμέριζε στο διάβα του ο εκσυγχρονισμός. Πρόσφατα όμως η κεντρικότητα της εθνοτικότητας ή του φυλετισμού (tribalism) αποκαλύπτεται ολοένα περισσότερο. Η αρχική απόκριση λοιπόν ήταν να εξηγήσουν την εθνοτική σύγκρουση ως αναζωπύρωση κάποιας ιστορικής εχθρότητας μεταξύ των εθνοτισμών.

Εντούτοις από τις αρχές της δεκαετίας του 1980, καθώς ήρθαν αντιμέτωποι με μαζικούς κοινωνικούς μετασχηματισμούς, οι κοινωνικοί επιστήμονες άρχισαν να θίγουν τα φαινόμενα της εθνο-

τικότητας και του εθνικισμού προσπαθώντας να διατυπώσουν ένα εξηγητικό θεωρητικό πλαίσιο. Ως πρόσφατα οι μελέτες περί εθνοτισμού, ιδίως όσες προέρχονταν από πολιτικούς επιστήμονες, επικεντρώνονταν είτε στην εθνοτική σύγκρουση και στους τρόπους επίλυσής της είτε στις εθνο-τικοκεντρικές «ιστορίες» των εθνοτικών ομάδων, οι οποίες νομιμοποιούν τη σύγχρονη ταυτότητά τους. Οι δυσκολίες να διατυπωθεί μια θεωρητικά δόκιμη εξήγηση αυτού του περίπλοκου φαινομένου επιτείνονται από τον κατακερματισμό των κοινωνικών επιστημών, ο οποίος συχνά εμποδίζει τους ερευνητές ενός κλάδου να ενσωματώσουν στις μελέτες τους πορίσματα των υπόλοιπων. Για να κατανοήσουμε όμως στη σύγχρονη εποχή την εθνοτική κι εθνική ταυτότητα, καθώς και τις πολιτικές επιπτώσεις τους, η διεπιστημονική προσέγγιση είναι απαραίτητη. Οι ανθρωπολογικές μελέτες περί εθνοτικότητας, οι οποίες μερικές φορές προηγήθηκαν της πρόσφατης αναβίωσης του ενδιαφέροντος γι' αυτήν, προσφέρουν επιμέρους διοράσεις στην κατασκευή της εθνοτικής ταυτότητας τις οποίες εν πολλοίς αγνοούν οι πολιτικοί επιστήμονες.² Τα πορίσματά τους, όπως θα δείξουν καθαρά οι σελίδες που ακολουθούν, μπορούν να αξιοποιηθούν από τους αναλυτές που προσπαθούν να δαμάσουν αυτό το πανταχού παρόν φαινόμενο.

Η μελέτη αυτή αντιμετωπίζει μέσα από το πρίσμα μιας συγκεκριμένης περίπτωσης, της Κύπρου, θεωρητικά προβλήματα. Ο εθνικισμός είναι ένα νεότερο φαινόμενο που εξαπλώθηκε από τη Δυτική Ευρώπη, απ' όπου προήλθε, σε ολόκληρη την οικουμένη. Στο μεταξύ οι ταυτότητες των ανθρώπων μετασχηματίστηκαν. Η εθνοτικότητα και οι εθνικότητα αναδείχθηκαν σε κεντρικά ζητήματα, ενώ κατά την εποχή των αντιαποικιοκρατικών αγώνων, μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, παγιώθηκαν και πολιτικοποιήθηκαν από τις ανταγωνιστικές ελίτ. Ξέσπασαν εθνικιστικά κινήματα, συχνά με την ενίσχυση ξένων δυνάμεων και άλλο τόσο συχνά σε σύγκρουση μεταξύ τους. Η εξέλιξη του εθνοτικού εθνικισμού στην Κύπρο δεν ήταν φαινόμενο μοναδικό αυτού του νησιού· η δυναμική του μετασχηματισμού των ταυτοτήτων και ο ρόλος των φιλόδοξων ελίτ και των ξένων δυνάμεων είναι διαδικασίες τις οποίες παρατηρούμε επανειλημμένα στην μετακομμουνιστική εποχή κι έχουν, λόγου χάρη, ιδιαίτερη σχέση με όσα συνέβησαν πρόσφατα στη Βοσνία.

Μια εμπειρική διερεύνηση της Κύπρου αφορά επίσης την ανοιχτή διαμάχη μεταξύ ορισμένων πρώιμων ανθρωπολόγων όπως του Κλίφφορντ Γκρητς,³ ο οποίος θεωρούσε την εθνοτικότητα αρχέγονη και αμετάβλητη, και του Φρέντρικ Μπαρτ,⁴ ο οποίος διατεινόταν πως η εθνοτικότητα είναι καταστασιακή και ανακύπτει ως συνέπεια των ιστορικών διαδικασιών διαφοροποίησης. Ελληνοκύπριοι και τουρκοκύπριοι υποστηρίζουν πως οι εθνοτικότητες τους είναι αρχέγονες και αμετάλλακτες. Επιπλέον θα ασχοληθούμε παρακάτω με το ρόλο των ελίτ στην άρθρωση των εθνικιστικών ιδεολογιών και στην κινητοποίηση των λαών και δεν θα παραλείψουμε να αναλύσουμε το ρόλο των ξένων δυνάμεων στη διαδικασία κατασκευής της εθνικής ταυτότητας.

Θα εξετάσω λοιπόν την κοινωνική κατασκευή των δυο εθνοτικότητων του νησιού –της ελληνικής και της τουρκικής– από τα χρόνια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ως σήμερα. Κανείς δεν αρνείται ότι η εθνοτική σύγκρουση είναι σήμερα προέχον πολιτικό ζήτημα στην Κύπρο. Αυτό που θα εξετάσουμε λεπτομερώς όμως είναι οι διαδικασίες μέσω των οποίων οι δυο εθνοτικές ταυτότητες εξελίχθηκαν και πολιτικοποιήθηκαν. Η μελέτη αυτή, επομένως, απορρίπτει την ανιστορική προσέγγιση που θεωρεί την εθνοτικότητα πάγια και αμετάλλακτη και αντ' αυτής προκρίνει μια ανάλυση των δυναμικών της κοινωνικής αλλαγής που οδήγησαν με το πέρασμα του χρόνου στην κατασκευή ανταγωνιστικών εθνοτικότητων και κατόπιν στην εθνοτική σύγκρουση και στους ανταγωνιστικούς εθνικισμούς του νησιού. Στην πραγματικότητα, τα τεκμήρια που παρέχει η αναψηλάφηση της κυπριακής ιστορίας αναιρούν την έννοια της εθνοτικότητας ως ταυτότητας σταθερής και πρωταρχικής. Στην πολυδιάστατη προσέγγιση που υιοθετώ, προσπαθώ να συνεκτιμήσω τις διασυνδέσεις μεταξύ «εθνοτικότητας», θρησκείας, γλώσσας, τάξης, εξουσίας και ξένων συμφερόντων – καθώς και το πολιτικά σημαίνον ζήτημα της σχέσης μεταξύ εθνοτικότητας κι εθνικότητας. Με άλλα λόγια, για να κατανοήσουμε τη διεθνοτική σύγκρουση στη σημερινή Κύπρο, όπως και σε πολλές άλλες περιπτώσεις, πρέπει να λάβουμε υπ' όψη μας τους πολλαπλούς εντόπιους και ξένους παράγοντες οι οποίοι συνέβαλαν στη δόμηση των εθνοτικών ταυτοτήτων.

Δύο εθνοτικότητες, ένα κράτος;

Από το 1974, εξαιτίας της τουρκικής εισβολής, η Κύπρος είναι χωρισμένη σε δυο κομμάτια. Η εξουσία της Κυπριακής Δημοκρατίας καλύπτει τον ελληνικό τομέα, στο νότο, ενώ το βόρειο 36,2% του νησιού καταλαμβάνει, στηριγμένη σε περίπου τριανταπέντε χιλιάδες τούρκους στρατιώτες, η Τουρκική Δημοκρατία της Βόρειας Κύπρου, η οποία δεν αναγνωρίζεται διεθνώς παρά μόνον από την Τουρκία. Για τον κοινό νου, το Κυπριακό οφείλεται στη σύγκρουση δυο εθνοτικών κοινότητων. Υπάρχουν δυο εθνικότητες, οι οποίες προκύπτουν από ιστορικές εθνοτικές, γλωσσικές και θρησκευτικές διαφορές και η κάθε μια ταυτίζεται με τη δική της «μητέρα πατρίδα». Όλοι οι πολιτικοί παράγοντες συμμερίζονται αυτό τον ορισμό του προβλήματος, ως ανταγωνισμού δυο εθνοτικών εθνικισμών, στο βαθμό που εξυπηρετεί τα συμφέροντα των πολιτικών ηγετών αμφοτέρων των κοινότητων, καθώς και την εξωτερική πολιτική τόσο της Αθήνας όσο και της Αγκυρας. Το ΝΑΤΟ, συμπεριλαμβανομένων των Ηνωμένων Πολιτειών, αντιλαμβάνεται με παρόμοιο τρόπο το πρόβλημα, δηλαδή ως εθνοτική σύγκρουση η οποία πηγάζει από την προαιώνια ελληνοτουρκική έχθρα. Εντούτοις η απόφαση να διαμελίσουν την Κύπρο θα μπορούσε να δημιουργήσει κακό προηγούμενο, διευκολύνοντας τη διάλυση των –όχι και λίγων– κρατών που κατατρύχονται από εθνοτικές συγκρούσεις. Αυτό το επιχείρημα όμως, ίσως απώλεσε εν μέρει την ισχύ του μετά τη διάσπαση πολυάριθμων κρατών των Βαλκανίων, της Ανατολικής Ευρώπης και της τέως Σοβιετικής Ένωσης.⁵ Η διχοτόμηση ίσως έγινε ευκολότερη.

Το ζήτημα ωστόσο της εθνοτικότητας και της εθνικότητας στην Κύπρο είναι πιο περίπλοκο από αυτή την απλουστευτική ανάλυση. Η εθνοτικότητα, η εθνοτική σύγκρουση και ο εθνικισμός είναι φαινόμενα πολυδιάστατα, τα οποία εξελίχθηκαν στη μακρά χρονική διάρκεια και σε συγκεκριμένες κάθε φορά ιστορικές συντυχίες. Το δικό μου επιχείρημα είναι πως ελληνοκύπριοι και τουρκοκύπριοι μοιράζονταν μια ιστορική κληρονομιά κι έναν πολιτισμό που τους διαφοροποιούσαν από τους έλληνες της Ελλάδας και τους τούρκους της Τουρκίας. Το νησί, εξαιτίας της στρατηγικής θέσης του, δέχθηκε στην ιστορία του αλληπάλληλες εισβολές. Ξένες δυνάμεις το κατέλαβαν και το κυβέρνησαν. Κάθε κατακτητής –άραβες, φράγκοι, ενετοί, οθωμανοί– άφησε τη σφραγίδα του όσο και τους εκπροσώπους του. Ο τουρκικός εποικισμός της Κύπρου τον δέκατο έκτο αιώνα δεν περιλάμβανε μόνον οθωμανούς τούρκους (σουνίτες μουσουλμάνοι) αλλά και μη τουρκικούς λαούς, χριστιανών συμπεριλαμβανομένων.

Σύμφωνα με την τελευταία απογραφή πριν από τη διχοτόμηση, του 1960⁶, σε συνολικό πληθυσμό περίπου εξακόσιων χιλιάδων το 18% ήταν τούρκοι και το 80% έλληνες. Οι μικρές μειονότητες αποτελούνταν από τη λατινική κοινότητα (ρωμαιοκαθολική) που χρονολογείται από την εποχή της ενετικής κυριαρχίας, από μαρωνίτες (ρωμαιοκαθολικοί ανατολικού τυπικού) οι οποίοι μετανάστευσαν στο νησί κυρίως από τη Συρία τον δέκατο αιώνα αλλά και ορισμένοι από τον Λίβανο μεταξύ του δέκατου πέμπτου και του δέκατου όγδοου αιώνα, και τέλος από αρμένιους (μονοφυσίτες χριστιανούς), ο κύριος όγκος των οποίων έφτασε από την Τουρκία τη δεκαετία του 1920.⁷ Οι λινοβάμβακοι (μια συγκρητική θρησκεία με στοιχεία ισλαμισμού και ορθόδοξου χριστιανισμού) παρουσιάστηκαν επί οθωμανικής εποχής, αλλά εξέλιπαν βαθμιαία τις τελευταίες δεκαετίες,⁸ καθώς και η εβραϊκή κοινότητα. Οι παλαιότεροι άραβες έποικοι απορροφήθηκαν επίσης και δεν αποτελούν χωριστή κοινότητα. Με δεδομένο αυτό το αμάλγαμα, τόσο ετερόκλητων λαών, η γενεαλογία και η καταγωγή δεν μπορεί να καθορίζουν ουσιαστικά την εθνοτικότητα στην Κύπρο.

Αντιθέτως απ' ό,τι συνέβη με την εθνοτική δημογραφία ορισμένων κρατών, ιστορικά οι δυο εθνοτικές κοινότητες στην Κύπρο, όπως και στη Βοσνία, έρχονταν σε επιμειξία μεταξύ τους. Σε ορισμένα σύγχρονα κράτη οι εθνοτικές μειονότητες ζουν σε συμπαγείς γεωγραφικές περιοχές, οι οποίες μπορούν να αποτελέσουν τη βάση των εδαφικών διεκδικήσεών τους. Οι τουρκοκύπριοι και οι ελληνοκύπριοι όμως ζούσαν, γενικώς, σε μεικτά χωριά, διάσπαρτα σε ολόκληρο το νησί. Ενώσω οι οθωμανοί διοικούσαν το νησί, από το 1570 ως το 1879, διάφοροι λαοί της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας εποίκιζαν τις αγροτικές περιοχές, ενισχύοντας έτσι αριθμητικά τους ελληνοκύπριους αγρότες. Μερικοί στρέφονταν στο ισλάμ ή έβρισκαν εργασία στα ορυχεία χαλκού. Έτσι ως το 1975, οπότε μεσολάβησε η δραματική τομή της συμφωνίας «ανταλλαγής των πληθυσμών» (ένα εί-

δος εθνοτικής εκκαθάρισης που ακολούθησε τη διαίρεση του νησιού: οι ελληνοκύπριοι του βορρά διέφυγαν ή διώχθηκαν στο νότο ενώ οι τουρκοκύπριοι του νότου διέφυγαν στο βορρά), δεν κατοικούσαν χωριστά οι δυο εθνοτικότητες. Στην πραγματικότητα, όπως θα υποστηρίξουμε εκτενέστερα παρακάτω, η ταυτότητα οριζόταν με όρους θρησκείας και τάξης αλλά όχι εθνοτικότητας. Η θρησκεία αφετέρου δεν μπορεί αυτομάτως να εξισωθεί με την εθνοτικότητα, ιδίως στο κοινωνικό σύστημα των οθωμανικών μιλιετιών που προέβλεπε τη σχετική αυτονομία θρησκευτικών και όχι εθνοτικών κοινοτήτων. Ενδιαφέρον είναι το γεγονός ότι οι προσπάθειες που έγιναν επί βρετανικής κυριαρχίας, από το 1879 ως το 1960, προκειμένου να συσταθούν δυο κοινοτικά συμβούλια στα μεικτά χωριά –ένα ελληνικό κι ένα τουρκικό– απέτυχαν. Τα κοινοτικά συμβούλια, όπου συνυπήρχαν μουσουλμάνοι και χριστιανοί, επιβίωσαν ολόκληρη την περίοδο της βρετανικής κυριαρχίας.⁹ Η γραφή της ιστορίας είναι κατ' ανάγκην επιλεκτική και συχνά η εθνικιστική μυθολογία νομιμοποιεί τρέχουσες επιδιώξεις. Το να εξακριβωθεί πώς αυτοπροσδιορίζαν την ταυτότητά τους τα άτομα σε προηγούμενους αιώνες είναι, στην καλύτερη περίπτωση, δύσκολο. Ωστόσο ένα παράθυρο προς ορισμένες όψεις των κυπριακών ταυτοτήτων, προτού τις σφραγίσουν οι συγκρούσεις των τελευταίων δεκαετιών, συναντούμε στο χωριό της Ποταμιάς – το τελευταίο μεικτό χωριό που απομένει στο νησί.¹⁰ Ο τρόπος με τον οποίο αυτοχαρακτηρίζονται οι κάτοικοι του αντιστρατεύεται την υπόθεση πως ήταν ανέκαθεν ενδημικές οι εθνοτικές εντάσεις. Το χωριό, με πληθυσμό περίπου πεντακόσιους κατοίκους το 1989, βρίσκεται λίγο έξω από τον κύριο δρόμο μεταξύ Λάρνακας και Λευκωσίας, περίπου τρία χιλιόμετρα από την τουρκική ζώνη. Μολονότι η πλειονότητα των κατοίκων του είναι τώρα ελληνοκύπριοι, καθώς πολλοί τουρκοκύπριοι αισθάνθηκαν να απειλούνται από τις πολιτικές εξελίξεις και διέφυγαν βόρεια το 1975, παραμένει χωριό μεικτό όπου μάλιστα εκτός από τους τουρκοκύπριους ζουν και μερικοί αρμένιοι.

Οι «πραγματικότητες» που συνάντησα όταν επισκέφτηκα το χωριό, το καλοκαίρι του 1989, ήταν εκπληκτικές. Ένας ελληνοκύπριος κρατικός λειτουργός στη Λευκωσία με έφερε σε επαφή με έναν τουρκοκύπριο κτηματία, ο οποίος μου γνώρισε το χωριό. Μίλησα με πλήθος ελληνοκύπριους, τουρκοκύπριους και αρμενοκύπριους. Οι χωρικοί της Ποταμιάς αναπτύσσουν κοινωνικές συναναστροφές μεταξύ τους, συχνάζουν σε καφενεία ανάλογα με τις πολιτικές τους απόψεις και όχι με την εθνοτικότητά τους, και μιλούν μεταξύ τους άλλοτε την ελληνοκυπριακή και άλλοτε την τουρκοκυπριακή διάλεκτο. Συμμερίζονται τα ίδια έθιμα, τις ίδιες αξίες, τις ίδιες αντιλήψεις και τον ίδιο τρόπο ζωής όπου δεν παίζει πολιτικό ρόλο η διαφορά των θρησκευτικών συμβόλων. Όταν σκάλισα ποια ταυτότητα αισθάνονταν, η αρχική αντίδρασή τους ήταν σύγχυση· δεν καταλάβαιναν αν τους ζητούσα να αυτοπροσδιοριστούν με τους όρους της επίσημης κατηγοριοποίησης. Όταν φάνηκε πως αυτό που με ενδιέφερε ήταν ο τρόπος που αυτοχαρακτηρίζονταν, οι αποκρίσεις τους αποκάλυψαν μια αμφίσημη κυπριακή εθνοτική ταυτότητα και όχι κάποια σαφώς προσδιορισμένη ελληνική ή τουρκική εθνοτικότητα. Οι «έλληνες» δήλωναν πως είναι ελληνοκύπριοι ή χριστιανοί ορθόδοξοι, ενώ οι «τούρκοι» δήλωναν είτε τουρκοκύπριοι είτε τουρκικής καταγωγής. Σε καμιά περίπτωση δεν θεωρούσαν τον εαυτό τους έλληνες ή τούρκους, ελληνίδες ή τουρκάλες. Το ενδιαφέρον είναι πως ενώ ορισμένοι «έλληνες» συμπεριέλαβαν τη θρησκεία στον αυτοχαρακτηρισμό τους, κανένας «τούρκος» δεν έκανε το ίδιο.¹¹

Ολοφάνερα στην Ποταμιά υπάρχει αναντιστοιχία ανάμεσα στις επίσημες εθνοτικές κατηγορίες και στον αυτοχαρακτηρισμό των χωρικών. Όταν τους ζήτησα να μου εξηγήσουν τη διαίρεση του νησιού και την εθνοτική σύγκρουση, οι χωρικοί αμφοτέρων των εθνοτικοτήτων συμφώνησαν πως τόσο οι προηγούμενες θεσμικές διευθετήσεις του διαχωρισμού τους όσο και ο πιο πρόσφατος γεωγραφικός χωρισμός τους επιβλήθηκαν από τις μηχανορραφίες των ξένων Δυνάμεων που προωθούσαν δικά τους πολιτικά και στρατηγικά συμφέροντα, τα οποία με τη σειρά τους έφεραν τη σύγκρουση των εθνοικοτήτων. Δεν είναι βεβαίως έγκυρο να γενικεύσουμε για ολόκληρη την Κύπρο την πραγματικότητα, όπως την αντιληφθήκαμε, ενός χωριού· ωστόσο αυτή μας επιτρέπει να αμφισβητήσουμε την υποτιθέμενη σταθερότητα των δήθεν αμετάβλητων εθνοικοτήτων της Κύπρου. Επαναφέρει επομένως δραματικά το θεωρητικό κι εμπειρικό ερώτημα που θέσαμε παραπάνω – αν και κατά πόσον η κατασκευή των δυο εθνοικοτήτων και το ξέσπασμα της εθνοτικής σύγκρουσης προκλήθηκαν από καταστασιακούς παράγοντες.

Η ζωή στην Ποταμιά μπορεί να είναι κατάλοιπο της ζωής του χωριού μιας περασμένης εποχής. Απεναντίας, η τρέχουσα πραγματικότητα στην Κύπρο είναι γεωγραφικός διαχωρισμός, πολιτική διαίρεση, θεσμικές διακρίσεις και ψυχολογική αποστασιοποίηση των δυο κοινοτήτων. Την τελευταία εικοσαετία παγιώθηκε ο εδαφικός, πολιτικός και νομικός χωρισμός, με αποτέλεσμα να υπάρχουν *de facto* δυο κράτη. Στο επίπεδο της ηγεσίας, η σχέσης τους καθορίζεται από τον έντονο πολιτικό ανταγωνισμό και τη σύγκρουση των ηγετών των δυο κοινοτήτων οι οποίοι διεκδικούν πολιτική ισχύ ο καθένας στην κοινότητά του, με αποτέλεσμα η διεθνώς αναγνωρισμένη κυπριακή κυβέρνηση να αντιπαράθεται στη μη αναγνωρισμένη Τουρκική Δημοκρατία της Βόρειας Κύπρου. Οι πολιτικοί ηγέτες κάθε κοινότητας ισχυρίζονται εξίσου πως μιλούν ο καθένας για το «λαό» του.¹²

Ως ποιο βαθμό οι κυπριακές ελίτ, επιδιώκοντας η κάθε μια τους στόχους της, έπλασαν τις ταυτότητες, παραμένει ανοιχτό ερώτημα. Αναμφίβολα ο ισχυρισμός του Έρικ Χόμπσμπουμ, πως «όποιες και αν είναι οι κοινωνικές ομάδες που κατακτά πρώτες η “εθνική συνείδηση”, οι λαϊκές μάζες... είναι εκείνες που επηρεάζει τελευταίες»,¹³ ισχύει στην περίπτωση της Κύπρου. Έγκυρα δεδομένα για την αποτελεσματικότητα της κινητοποίησης ελληνοκύπριων και τουρκοκύπριων και για τις επιπτώσεις του αυξανόμενου διαχωρισμού των δυο κοινοτήτων στη στερέωση νέων ταυτοτήτων και στη σταθεροποίηση των εθνοτικών συνόρων δεν υπάρχουν. Αναντίρροτα μεσολάβησαν η αναθεώρηση της κοινωνικής μνήμης και η ανασκευή της ιστορίας, οι οποίες με τη σειρά τους προκάλεσαν την εξέλιξη όχι απλώς διακεκριμένων και ανταγωνιστικών εθνοικοτήτων αλλά ενδεχομένως και των χωριστών εθνικών ταυτοτήτων. Πόσο άκαμπτο έγινε στο μεταξύ αυτό το γνωστικό πλαίσιο και πόσο σταθερά εδραιώθηκαν οι νέες ταυτότητες, παραμένει άγνωστο· μόνον υποθέσεις μπορούμε να κάνουμε. Η περίπτωση της Ποταμιάς πάντως μπορεί να δείχνει πως η ρευστότητά του είναι δυνατή. Πρόσφατα τεκμήρια, μάλιστα, τα οποία θα συζητήσουμε παρακάτω, δείχνουν πως υπάρχει το δυναμικό περαιτέρω μεταβολών των παραμέτρων της ελληνοκυπριακής όσο και της τουρκοκυπριακής ταυτότητας. Εκτεταμένη έρευνα απαιτείται προτού μπορέσουμε να διατυπώσουμε εμπεριστατωμένες κρίσεις ως προς τις διαδικασίες κοινωνικού μετασχηματισμού και την τρέχουσα σημασία της εθνοτικότητας στην Κύπρο. Εδώ προσφέρουμε απλώς μια δοκιμαστική ανάλυση, η οποία χρειάζεται περαιτέρω εξονυχιστική έρευνα κι εμβάθυνση.

Θρησκεία, τάξη κι εθνοτικότητα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία

Αφετηρία μιας ανάλυσης των διαδικασιών μέσω των οποίων τα ιστορικά επίκοινα στοιχεία χριστιανών και μουσουλμάνων της Κύπρου μεταμορφώθηκαν σε ανταγωνιστικές εθνοτικότητες, δεν μπορεί παρά να είναι η διευκρίνιση αυτών των ιστορικών κοινών τόπων. Η ταυτότητα των κυπρίων και η πολιτική διάσταση, αν υπήρχε, των ομάδων αναφοράς τους τον δέκατο ένατο και τον πρώιμο εικοστό αιώνα θα μπορούσαν να αποκαλύψουν αν έπαιζε σημαντικό ρόλο η εθνοτικότητα. Αν ιστορικά δεν ήταν μια κρίσιμη κοινωνική μεταβλητή, τότε οι ιστορικές διαδικασίες οι οποίες οδήγησαν στη διαφοροποίηση, στο διαχωρισμό και στη διαμόρφωση των εθνοτικών ταυτοτήτων, θα πρέπει να διατυπωθούν ρητά. Πρέπει λοιπόν να αναλυθούν οι συνθήκες υπό τις οποίες αναδομήθηκε η ταυτότητα και οι πολιτικές προεκτάσεις της, οι οποίες επακολούθησαν τις επόμενες δεκαετίες.

Αναμφίβολα οι ρίζες της κυπριακής κοινωνίας, η μυθική εικόνα του εαυτού της, βγαίνουν από την αρχαιοελληνική κληρονομιά. Ενώ ο αρχαίος ελληνικός πολιτισμός, γενικά και χαλαρά μιλώντας, κυριάρχησε στην Κύπρο και απορρόφησε κι ενσωμάτωσε τους άλλους πολιτισμούς, με τη σειρά του και αυτός επηρεάστηκε, τροποποιήθηκε και μετασχηματίστηκε από την εισροή πλήθους λαών που προέρχονταν από άλλους πολιτισμούς και κοινωνίες. Μάλιστα η τροχιά της ιστορικής του ανάπτυξης διέφερε από εκείνη της Ελλάδας κι επομένως ακολούθησε διαφορετικό μονοπάτι κοινωνικής εξέλιξης. Η κοινοτική ταυτότητα και συνοχή επί οθωμανικής εποχής (1570-1878) ακολουθούσαν θρησκευτικές και ταξικές γραμμές, αλλά όχι εθνοτικές.¹⁴ Σύμφωνα με την αναλυτική κατασκευή του Πωλ Ρ. Μπρας, περί της εθνοτικής κατηγορίας –δηλαδή «μιας ομάδας ανθρώπων ανόμιων από άλλους λαούς σύμφωνα με αντικειμενικά πολιτισμικά κριτήρια»¹⁵– μπορεί κανείς να θεωρήσει, αν και δεν είναι απαραίτητο κάτι τέτοιο, πως τέτοιες κατηγορίες

υπήρχαν στην Κύπρο. Οι εθνοτικές κατηγορίες όμως δεν έχουν συνείδηση της διαφοράς τους, ούτε και υπήρχαν ενδείξεις εθνοτικής συνείδησης επί οθωμανικής κυριαρχίας.

Η Οθωμανική Αυτοκρατορία στηριζόταν στο νόμο του ισλάμ, αλλά οι λαοί «της Βίβλου», δηλαδή χριστιανοί κι εβραίοι, απολάμβαναν θρησκευτική ελευθερία και αξιόλογο βαθμό αυτοδιακυβέρνησης.¹⁶ Οι θρησκευτικές διαφορές δεν φαίνονταν να προκαλούν διαιρέσεις. Ο γάμος μεταξύ μουσουλμάνων και χριστιανών δεν ήταν ασυνήθιστος, μολονότι και οι δυο θρησκείες τον απαγόρευαν, ενώ οι χωρικοί χρησιμοποιούσαν μια το τζαμί και μια την εκκλησία και συμμετείχαν οι μien στις γιορτές και τις τελετές των δε.¹⁷ Η κυπριακή κοινωνία ήταν κυρίως αγροτική και βασιζόταν στη γεωργία, ενώ οι θρησκευτικές διαφορές δεν εμπόδιζαν την κοινωνική ενσωμάτωση. Μολονοτι το σύστημα των μιλιετιών θεσμοποιούσε τη θρησκεία, οι ιστορικές μαρτυρίες δείχνουν πως σημαντικότερη ήταν η κοινωνική διαστρωμάτωση. Την ταξική δομή της οθωμανικής κοινωνίας συγκροτούσαν οθωμανοί διοικητές οι οποίοι στηρίζονταν στις στρατιωτικές φρουρές, απομεινάρια της τάξης των καθολικών μεγαλεμπόρων, μουσουλμάνοι και ορθόδοξοι φοροσυλλέκτες οι οποίοι εξαρτούνταν από τους διοικητές, μουσουλμάνοι και χριστιανοί έμποροι και τέλος η μεγάλη μάζα των χωρικών, χριστιανών και μουσουλμάνων. Παρ' όλο που δεν έχουν ανασκαφεί μαρτυρίες θρησκευτικών τριβών, υπάρχουν τεκμήρια της ταξικής αλληλεγγύης και της ταξικής σύγκρουσης. Μουσουλμάνοι διοικητές και χριστιανοί επίσκοποι αποτελούσαν την κοινωνική και οικονομική ελίτ του νησιού· συμμεριζόνταν τον ίδιο τρόπο ζωής, είχαν παρόμοια προνόμια και αμφότεροι ασκούσαν πολιτική εξουσία.¹⁸ Μεταξύ της ελίτ και των χωρικών βρισκόνταν οι μουσουλμάνοι και χριστιανοί φοροεισπράκτορες, στους οποίους ανέθετε η οθωμανική διοίκηση τη συλλογή των φόρων. Εκμεταλλεύονταν τους χωρικούς: αυτή ήταν η λειτουργία τους και το οικονομικό συμφέρον τους.¹⁹ Οι ελίτ και οι φοροεισπράκτορες όχι μόνο δεν ταυτίζονταν με τους χωρικούς ομόθησους τους, αλλά ήταν καταπιεστές τους και ως τέτοιους τους αντιλαμβάνονταν οι τελευταίοι.

Οι κύπριοι χωρικοί, χριστιανοί και μουσουλμάνοι, περιοδικά εξεγείρονταν εναντίον των μουσουλμάνων και των χριστιανών φοροσυλλεκτών ή και των οθωμανών διοικητών του νησιού. Τους αιώνες που κράτησε η οθωμανική κυριαρχία σημειώθηκαν πλήθος εξεγέρσεις των καταπιεσμένων εναντίον των εκμεταλλευτών τους. Η εξέγερση των χωρικών το 1764, η οποία οδήγησε στη θανάτωση του Τσιλ Οσμάν, κυβερνήτη του νησιού, ήταν η αντίδραση τόσο των χριστιανών όσο και των μουσουλμάνων χωρικών στην απόφασή του να διπλασιάσει τους φόρους.²⁰ Οι αγροτικές εξεγέρσεις που ξεσπούσαν περιοδικά επί οθωμανικών χρόνων διήρκεσαν τουλάχιστον ως το 1833,²¹ αλλά δυστυχώς την απαραίτητη ενδελεχέστερη μελέτη της ταξικής σύγκρουσης αποτρέπει η μεταγενέστερη μυθοποίηση των ξεχωριστών εθνοτικών ιστοριών ελλήνων και τούρκων. Η δημιουργία αυτών των νοερών κοινοτήτων (imagined communities) περιλαμβάνει την επιλεκτική διαλογή κι ερμηνεία δεδομένων και γεγονότων ενώ συνάμα, από οντολογική άποψη, εμποδίζει να εξεταστούν εναλλακτικά εννοιακά πλαίσια για την ανάλυση της κυπριακής ιστορίας.

Η γλώσσα αποτελεί συχνά κριτήριο της εθνοτικότητας. Υποστηρίχθηκε πως δεν υπάρχει κοινή γλώσσα στην Κύπρο, πως οι ελληνοκύπριοι μιλούν ελληνικά και οι τουρκοκύπριοι τουρκικά. Ωστόσο η γλωσσική κατάσταση είναι πιο περίπλοκη. Εξαιτίας της ιστορικής απομόνωσης της Κύπρου από την Ελλάδα, η ελληνοκυπριακή είναι μια γλώσσα (ή διάλεκτος) σχεδόν ακατανόητη για τους ελλαδίτες· από ορισμένες απόψεις είναι πλησιέστερη στη γλώσσα του Ομήρου απ' ό,τι η κοινή νεοελληνική, αλλά έχει επίσης ενσωματώσει αραβικές, λατινικές και τουρκικές λέξεις.²² Αντίστοιχη είναι η γλωσσολογική κατάσταση της τουρκοκυπριακής· αναπτύχθηκε ανεξάρτητα από τη γλώσσα της καθεαυτό Τουρκίας και διαφοροποιήθηκε ακόμη περισσότερο ενσωματώνοντας αραβικές κι ελληνικές λέξεις. Είναι εξίσου δύσκολο να την καταλάβουν στην Τουρκία όσο τα ελληνοκυπριακά στην Ελλάδα.

Είναι σημαντικό πως παρ' όλα τα χρόνια της βρετανικής κυριαρχίας, οπότε επέβαλαν χωριστά εκπαιδευτικά συστήματα στους ελληνοκύπριους και στους τουρκοκύπριους, συμπεριλαμβανομένης της εισαγωγής ελλήνων και τούρκων δασκάλων από τις γειτονικές χώρες, και μάλιστα παρά τον διαχωρισμό που διατηρήθηκε μετά την ανεξαρτησία, οι ελληνοκύπριοι, συμπεριλαμβανομένων των ελίτ, εξακολουθούν να μιλούν τη γλώσσα «τους» όπως κάνουν άλλωστε και οι τουρκο-

κύπριοι. Η επιμονή στη γλωσσική ιδιαιτερότητα μπορεί να αποτελεί μορφή ψυχολογικής αντίστασης στην ελληνοποίηση ή στην τουρκοποίηση. Επιπλέον από δεκαετίες, η περαιτέρω ανάπτυξη της ελληνοκυπριακής «γλώσσας» βραχυκυκλώθηκε από την εισαγωγή της κοινής νεοελληνικής· κατάφωρη μαρτυρία όμως της ανθεκτικότητάς της ήταν η δημοσίευση κυπριακών γραμματικών, λεξικών και λογοτεχνικών έργων, ιδίως ποίησης, τον δέκατο ένατο και στις αρχές του εικοστού αιώνα – μια λογοτεχνική παράδοση η οποία επιβιώνει ως σήμερα και τα έργα της οποίας εξακολουθούν να διαβάζονται και να παίζονται στην Κύπρο.²³

Είναι ιστορικά σημαντικό το γεγονός ότι, ιδίως στα χωριά, ελληνοκύπριοι και τουρκοκύπριοι μιλούσαν εναλλάξ τις δυο γλώσσες, όπως συνεχίζουν να κάνουν και στην Ποταμιά, μολονότι τα ελληνοκυπριακά κυριαρχούν σ' αυτό το χωριό. Οι γλώσσες εξελίσσονται και δεν μπορούμε να υποθέσουμε ποια θα ήταν η γλωσσική εξέλιξη αν οι βρετανοί δεν είχαν επιβάλει χωριστά εκπαιδευτικά συστήματα σε ελληνοκύπριους και τουρκοκύπριους και αν δεν μεσολαβούσε η άνοδος του ελληνικού και του τουρκικού εθνικιστικού αλυτρωτισμού που διεκδικούσαν ο καθένας το «λαό του» στην Κύπρο.

Για να συνοψίσουμε, τα ιστορικά τεκμήρια ενισχύουν την άποψη πως ως τις αρχές του εικοστού αιώνα χριστιανοί και μουσουλμάνοι χωρικοί αυτοχαρακτηριζόνταν καταρχήν με όρους θρησκείας και τάξης και όχι εθνοτικότητας ή εθνικότητας. Η θρησκεία, με τη σειρά της, μολονότι παρείχε μια σημαντική ομάδα αναφοράς, δεν οδηγούσε σε κοινωνικές εντάσεις όπως η τάξη. Η εθνοτική συνείδηση, απεναντίας, δεν είχε ψυχολογικές επιπτώσεις και μάλιστα ο εθνικισμός, η μείζων πηγή των πολιτικών αγώνων της σύγχρονης εποχής που αναδείχθηκε σε ισχυρή πολιτική δύναμη από τις αρχές του δέκατου ένατου αιώνα στη δυτική Ευρώπη, ελάχιστα είχε επηρεάσει τον κόσμο της Κύπρου.²⁴ Στην πραγματικότητα προτού επιβληθεί στην Κύπρο η βρετανική κυριαρχία, και ιδίως στις αγροτικές περιοχές όπου ζούσε η συντριπτική πλειονότητα του πληθυσμού, είχαν κοινό τρόπο ζωής, κοινές αξίες και δικό τους λαϊκό μουσικό και χορευτικό πολιτισμό· κυριότερη διαφορά μεταξύ τους ήταν η θρησκεία, αλλά η πολιτική σημασία της ήταν μικρή.²⁵ Οι άνθρωποι ενώνονταν και διαφοροποιούνταν από την ταξική ταυτότητα και από τα ταξικά συμφέροντα, όχι από τη θρησκεία ή την εθνοτικότητα.

Το εθνοτικό ρήγμα εμφανίζεται

Η σύγχρονη εθνοτική διαίρεση της Κύπρου, η οποία αποτυπώνεται στη σύγκρουση δυο εθνικοτήτων, της ελληνικής και της τουρκικής, καθώς και στο πολιτικό αδιέξοδο και στη διαίρεση του νησιού που αυτή επέφερε, ήταν αποτέλεσμα της βαθμιαίας εξέλιξης ενός αιώνα. Ο μετασχηματισμός των ταυτοτήτων οφειλόταν σε εντόπιους και διεθνείς παράγοντες, σε αλληλόδραση μεταξύ τους: στη βρετανική πολιτική του διαίρει και βασίλευε ενόσω το νησί ήταν αποικία (1879-1959), στην άνοδο της εθνικιστικής ιδεολογίας πρώτα στην Ελλάδα, όπου αναπτύχθηκε κατόπιν και ο αλυτρωτισμός, και αργότερα στην Τουρκία, στα στρατηγικά και πολιτικά συμφέροντα αρχικά της Μεγάλης Βρετανίας κι έπειτα των Ηνωμένων Πολιτειών, στην εξωτερική πολιτική και στα εθνικά συμφέροντα Ελλάδας και Τουρκίας, και τέλος στη συμπεριφορά και στους στόχους των ελληνοκυπριακών και τουρκοκυπριακών πολιτικών ελίτ. Με τη συνδρομή όλων αυτών των παραγόντων βαθμιαία πολώθηκαν και διαχωρίστηκαν οι δυο κοινότητες και δημιουργήθηκαν οι απαραίτητες προϋποθέσεις για την ανάδυση των νέων εθνοτικών ταυτοτήτων. Οι τελευταίες, με τη σειρά τους, εξομοιώθηκαν με την ελληνική και με την τουρκική εθνικότητα, μολονότι η Ελλάδα και η Τουρκία δεν έγιναν ποτέ σταθερές εθνικού επιπέδου ομάδες αναφοράς για τους κύπριους.

Όπως αναφέραμε παραπάνω, η κατασκευή των δυο εθνοτικοτήτων με παγιωμένα σύνορα στην Κύπρο ήταν προϊόν ιστορικών πολιτικών εξελίξεων. Απ' όλα τα στοιχεία που συνέβαλαν στην άνοδο της εθνοτικής διαμάχης, οι βρετανοί ήταν εκείνοι οι οποίοι εγκαίνιασαν επιτακτικά τη διαδικασία του μετασχηματισμού. Αυτοί έθεσαν τις προϋποθέσεις, οι οποίες επέτρεψαν στην ελληνική και στην τουρκική εθνικιστική ιδεολογία καθώς και στα ξένα συμφέροντα να επηρεάσουν το νησί και το λαό του με αποτέλεσμα τον εθνοτικό εθνικισμό και την εθνοτική διαμάχη. Στον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνονταν οι βρετανοί την κυπριακή κοινωνία όταν έκαναν το νησί αποικία τους, το 1879, κυριαρχούσε ένα εθνοτικοκεντρικό γνωστικό πλαίσιο, το οποίο ενί-

σχυε η πολιτική του διαίρει και βασίλευε. Ακριβώς οι βρετανοί ήταν εν πολλοίς, αλλά όχι οι αποκλειστικοί, υπεύθυνοι της ανάπλασης των θρησκευτικών ταυτοτήτων χριστιανών και μουσουλμάνων σε ταυτότητες ελλήνων και τούρκων, της πολιτικοποίησής τους και της φόρτισής τους με πολιτική σημασία και με ρόλο ανάλογο των μοντέρνων εθνικών κρατών. Η βρετανική αποικιακή πολιτική μετέδωσε στους κύπριους νέες εννοιακές κατηγορίες, έστησε το πεδίο όπου θα αρθρώνονταν τα αντικρουόμενα συμφέροντα «τούρκων» κι «ελλήνων» και πρόσφερε τα ψυχολογικά εργαλεία για την αναθεώρηση της ιστορίας τους και για την κατασκευή νέων ταυτοτήτων.²⁶ Συνάμα η εκ προοιμίου υπόθεση περί εγγενούς σύγκρουσης αυτοχθόνων ομάδων εξασφάλισε στους βρετανούς το απαραίτητο σκεπτικό με το οποίο θα δικαιολογούσαν, ως κέλευσμα ισοδικίας, την πολιτική του διαίρει και βασίλευε.

Η βρετανική πολιτική ήταν σχεδιασμένη ούτως ώστε να διαχωρίσει και να πολώσει τον πληθυσμό σε δυο εθνοτικές κοινότητες κι έτσι να τον κρατήσει ευκολότερα υπό έλεγχο. Αξίζει να σημειώσουμε πως όταν ξέσπασε η Ελληνική Επανάσταση του 1821, εκπρόσωποι της έφτασαν στο νησί για να στρατολογήσουν εθελοντές και να παροτρύνουν τους κύπριους σε εξέγερση, αλλά ελάχιστη υποστήριξη βρήκαν.²⁷ Ορίζοντας όμως τον πληθυσμό ως ελληνικό και τουρκικό κι εγκαθιδρύοντας παράλληλες πολιτικές δομές, οι βρετανοί θεσμοποίησαν την εθνοτικότητα και της απέδωσαν πολιτική σημασία την οποία δεν είχε προηγουμένως. Πίστευαν, αβάνισμα όπως αποδείχτηκε, πως η πολιτική τους θα εξασφάλιζε τη διαιώνιση της βρετανικής κυριαρχίας ως μεσολαβήτριας μεταξύ των εθνοτικοτήτων οι οποίες θα ανταγωνίζονταν για τους πόρους τους οποίους θα έλεγχε η αποικιακή δύναμη.

Δεν έχουμε αρκετό χώρο εδώ για να εκθέσουμε αναλυτικά την πολιτική των βρετανών. Αρκεί να πούμε πως έστησαν χωριστούς πολιτικούς θεσμούς για κάθε κοινότητα, συμπεριλαμβανομένου ενός Νομοθετικού Συμβουλίου που αποτελούνταν από «Έλληνες» και «Τούρκους» εκπροσώπους.²⁸ Μολονότι απέτυχαν να δημιουργήσουν χωριστά δημοτικά συμβούλια στα μεικτά χωριά, μακροπρόθεσμα κατόρθωσαν να επιβάλουν δομές σχεδιασμένες να οδηγήσουν σε αντιπαράθεση τις δυο κοινότητες. Το ενδιαφέρον είναι πως, μολονότι την ισορροπία δυνάμεων στο Νομοθετικό Συμβούλιο ρύθμιζαν οι βρετανοί που συμμετείχαν επίσης σ' αυτό και οι οποίοι επιδίεξαν έβαζαν τις δυο ομάδες να συγκρούονται μεταξύ τους, τον πρώτο καιρό της βρετανικής κυριαρχίας οι έλληνες και οι τούρκοι εκπρόσωποι μερικές φορές ένωναν τις δυνάμεις τους εναντίον των βρετανών.²⁹ Αργότερα οι δυο κοινότητες έπαψαν να αντιλαμβάνονται πως είχαν κοινά συμφέροντα, πράγμα που μαρτυρά πως οι βρετανοί πέτυχαν με την πολιτική τους να αναπροσδιορίσουν τη συλλογική ταυτότητα. Κρίσιμο ρόλο στο μετασχηματισμό των ταυτοτήτων, καθώς μετέδιδε τις νέες επίσημες κοινοτικές ταυτότητες, έπαιξε το εκπαιδευτικό σύστημα το οποίο επέβαλαν και πάλι οι βρετανοί: η θρησκευτική εκπαίδευση έχασε τη σημασία της καθώς οι βρετανοί ίδρυσαν χωριστά ελληνικά και τουρκικά κοσμικά σχολεία στελεχωμένα με δασκάλους που έρχονταν από την Ελλάδα και την Τουρκία.³⁰ Εντέλει η διαδικασία εγκοινωνισμού στην ελληνική και τουρκική εθνοτικότητα κι εθνικότητα απέκτησε δική της δυναμική. Όλες οι επιμέρους πολιτικές των βρετανών, συμπεριλαμβανομένης της εκπαιδευτικής, όριζαν τους κύπριους ως έλληνες και τούρκους της διασποράς.

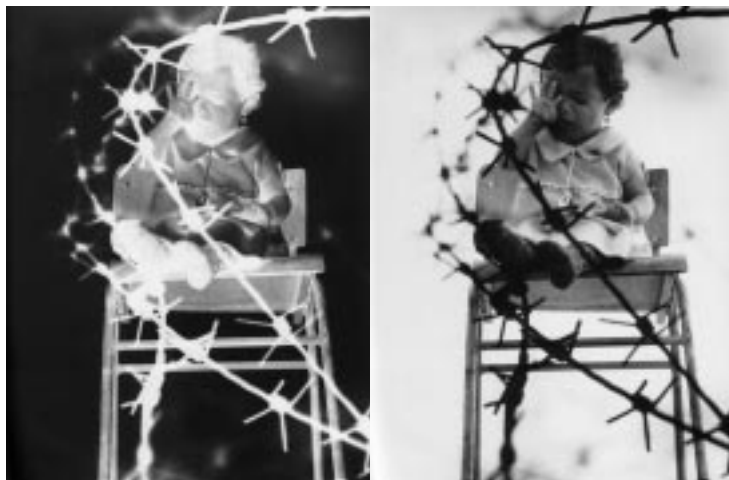
Εν μέρει μέσω της ανάδευσης της εθνοτικής συνείδησης επί βρετανικής αποικιοκρατίας κι εν μέρει εξαιτίας των μεταβολών της κοινωνικής διαστρωμάτωσης, η ταξική αλληλεγγύη η οποία διέμενε προηγουμένως τις θρησκευτικές και γλωσσικές διαφορές διαβρώθηκε. Η ταξική δομή που αναπτυσσόταν τώρα, ιδίως στα αστικά κέντρα, άρχιζε να κινείται σε εθνοτικές γραμμές. Με τη βοήθεια της βρετανικής πολιτικής οι ελληνοκύπριοι αντικατέστησαν τους συρρικνούμενους λατίνους στις εμπορικές και χρηματοπιστωτικές δραστηριότητες, ενώ οι τουρκοκύπριοι, οι οποίοι ως τότε ήταν είτε χωρικοί είτε λειτουργοί της οθωμανικής διοίκησης, επάνδρωσαν την αστυνομική δύναμη των αποικιοκρατών. Οι «Τούρκοι» ως κοινότητα άρχισαν να μένουν πίσω από οικονομική άποψη, μια ανισομέρεια η οποία διατηρήθηκε και μετά την ανεξαρτησία. Μολονότι το κυπριακό σύνταγμα του 1960 επέβαλλε αναλογική συμμετοχή ελληνοκύπριων και τουρκοκύπριων στις κρατικές υπηρεσίες ούτως ώστε να αναγνωριστούν και να ικανοποιηθούν εν μέρει τα παράπονα των τελευταίων,³¹ αυτό δεν απάλυνε το αίσθημά τους ότι αντιμετώπιζαν διακρίσεις,

ούτε αντιστάθμισε την οικονομική ανισότητα των δυο κοινοτήτων, η οποία στην πραγματικότητα επιδεινώθηκε. Εκτιμήθηκε πως το 1961, αμέσως μετά την ανεξαρτητοποίηση, το εισόδημα των τουρκοκύπριων ήταν 20% κατώτερο εκείνου των ελληνοκύπριων αλλά το 1973 είχε γίνει 50% κατώτερο.³² Μολονότι δεν μπορεί να τεκμηριωθεί με βεβαιότητα, πάντως δεν χωρά αμφιβολία πως οι εντεινόμενες ταξικές διαφορές και εισοδηματικές ανισότητες των δυο κοινοτήτων συνέβαλαν στη στερέωση της τουρκικής εθνοτικής συνείδησης.

Μολονότι η οικονομική και πολιτική τακτική των βρετανών έπαιξε κρίσιμο ρόλο στο μετασχηματισμό των ταυτοτήτων των δυο εθνοτικοτήτων, η αλτρωτική πολιτική που ακολούθησε η Ελλάδα τον δέκατο ένατο και τον εικοστό αιώνα ενίσχυσε ακόμη περισσότερο αυτήν την διαδικασία.³³ Η Μεγάλη Ιδέα σήμαινε ενσωμάτωση εντός των ελληνικών συνόρων όλων των περιοχών, συμπεριλαμβανομένης και της Κύπρου, τις οποίες διεκδικούσε η χώρα στη βάση του εθνικισμού. Η απήχηση του ελληνικού εθνικισμού διογκώθηκε επί βρετανικής κυριαρχίας και το 1931 ένα μεγάλο συλλαλητήριο διαμαρτυρίας στην Κύπρο απαίτησε την ένωση με την Ελλάδα. Η άνοδος του κινήματος για την Ένωση, τη δεκαετία του 1950, συμβάδιζε με τα αντιαποικιοκρατικά εθνικιστικά κινήματα που ξέσπασαν σ' ολόκληρο τον κόσμο μετά τη λήξη του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου. Ήδη οι ελληνοκύπριοι, ιδίως οι νεότεροι, θεωρούσαν πως ήταν έλληνες.³⁴ Η δεκαετία του 1950 κύλησε μέσα σε θύελλες. Ξέσπασε εναντίον των βρετανών το κίνημα των ελληνοκύπριων για την Ένωση, ενώ εντάθηκαν και οι συγκρούσεις για τον έλεγχο της εξουσίας μεταξύ αμφοτέρων των εγχώριων ελίτ και της Βρετανίας. Ακολούθησαν διπλωματικές διαπραγματεύσεις ελληνοκύπριων, τουρκοκύπριων και βρετανών στις οποίες μετείχαν επίσης η Τουρκία και η Ελλάδα. Για πρώτη φορά μάλιστα εκδηλώθηκε εθνοτική βία. Η χρήση καταναγκασμού και βίας πρώτα από την ΕΟΚΑ, την ελληνοκυπριακή ανταρτική οργάνωση που καθοδηγούσε ο φανατικός δεξιός ιδεολόγος Συνταγματάρχης Γεώργιος Γρίβας, και κατόπιν από την τουρκοκυπριακή αντίστοιχη, την TMT, οδηγούσε στην ολοένα μεγαλύτερη πόλωση του πληθυσμού κι ενέτεινε την κρίση ταυτότητας. Ας σημειώσουμε πως επιδιώκοντας την Ένωση οι δυνάμεις του Γρίβα εκτελούσαν εξίσου αμειλικτα βρετανούς, τουρκοκύπριους κι ελληνοκύπριους τους οποίους βάφτιζαν «κομμουνιστές».³⁵ Χρησιμοποιώντας συστηματικά την ΕΟΚΑ για να καταναγκάσουν και να εκφοβίσουν τους ελληνοκύπριους φίμωσαν εντέλει την αντίθεση στην Ένωση και την αντίθεση στη βία που χρησιμοποιούσαν εναντίον των τουρκοκύπριων. Το κυπριακό κομμουνιστικό κόμμα ΑΚΕΛ καθώς και το συνδικαλιστικό κίνημα, όπου κυριαρχούσαν οι κομμουνιστές, είχαν μέλη ελληνοκύπριους όσο και τουρκοκύπριους, αλλά έκριναν τότε πως έπρεπε να υποστηρίξουν δημοσίως την Ένωση και να μετατραπούν σε ελληνικές μάλλον και όχι σε πολυεθνοτικές εργατικές οργανώσεις.³⁶

Για να αντιμετωπίσουν την ΕΟΚΑ οι βρετανοί προώθησαν τη δημιουργία της TMT, ενός τουρκοκυπριακού αντάρτικου το οποίο αντικατέστησε την αδύναμη οργάνωση VOLKAN κι εντέλει ανεξαρτητοποιήθηκε από τους βρετανούς. Ίδια και απaráλλαχτη με την ΕΟΚΑ, έβαλε στο στόχαστρο όχι μόνον τους ελληνοκύπριους, και κατέχοχνη τα μέλη και τους υποστηρικτές της ΕΟΚΑ, αλλά και τους διαφωνούντες τουρκοκύπριους. Ενώ η ΕΟΚΑ είχε στόχο την Ένωση με την Ελλάδα, η TMT επιδίωκε να διατηρηθεί η βρετανική αποικιακή εξουσία ή, αν αυτό αποδεικνυόταν αδύνατο, να επιστραφεί το νησί στην Τουρκία.³⁷ Στο μεταξύ, καθώς οι διαπραγματεύσεις για τη λύση του Κυπριακού έγιναν αναπόφευκτες, η Βρετανία πίεσε την Τουρκία περί τα τέλη της δεκαετίας του 1950 να διακηρύξει το έως τότε υποτονικό ενδιαφέρον της για τους τουρκοκύπριους.³⁸ Έτσι η Τουρκία εμφανίστηκε ως ισότιμη στις διαπραγματεύσεις με τη Βρετανία και την Ελλάδα ενώ οι Κύπριοι, ελληνοκύπριοι και τουρκοκύπριοι, περιορίστηκαν σε δευτερεύοντα ρόλο σε ό,τι αφορούσε τις αποφάσεις για τη μοίρα του νησιού.

Είναι αδύνατο να εκτιμήσουμε, πέρα από απλές εικασίες, το βάθος και το εύρος της μαζικής υποστήριξης των ελληνοκύπριων για την Ένωση και των τουρκοκύπριων για το Ταξίμ (διαίρεση). Αναμφίβολα πολλοί ελληνοκύπριοι είχαν εσωτερικεύσει την ιδεολογία του ελληνικού εθνικισμού, ενώ απεναντίας ο τουρκικός εθνικισμός στην Κύπρο, όπως άλλωστε και στην ίδια την Τουρκία, ήταν μεταγενέστερο φαινόμενο και ως τις αρχές της δεκαετίας του 1950 δεν φαίνεται να είχε εξασφαλίσει σοβαρά ερείσματα. Τα δόγματα του τουρκικού εθνικισμού, όπως τα όρισε ο θε-

μελιωτής της σύγχρονης Τουρκίας, ο Κεμάλ Ατατούρκ τη δεκαετία του 1920, επικεντρώνονταν στην Ανατολία. Η Κύπρος και ο λαός της αρχικά δεν συμπεριλαμβάνονταν στον τουρκικό εθνικιστικό μύθο, ενώ για τον ελληνικό εθνικισμό ήταν ανέκαθεν μέρος των αλύτρωτων εδαφών. Όπως είπαμε όμως, τη δεκαετία του 1950 η Κύπρος αναδείχθηκε σε εθνικό ζήτημα και της Τουρκίας. Στη διεθνοτική βία μεταξύ ελληνοκύπριων και τουρκοκύπριων τη δεκαετία του 1950 έπαιξαν σημαντικό ρόλο οι ωμότητες των τρομοκρατικών οργανώσεών τους, της ΕΟΚΑ και της ΤΜΤ. Ωστόσο το ιστορικό υπόβαθρο το οποίο οδήγησε σ' αυτήν τη βία περιλάμβανε τη διαδικασία μετασχηματισμού της κυπριακής «πραγματικότητας», συμπεριλαμβανομένων των ταυτοτήτων, η οποία διαπλάστηκε από το ιδεολογικό πλαίσιο και την αποικιακή πολιτική των βρετανών, από την άνοδο των εθνικιστικών ιδεολογιών και από τα συμφέροντα των ξένων Δυνάμεων. Έχουμε κάθε δικαίωμα λοιπόν να υποθέσουμε πως θα είχε πολύ διαφορετική εξέλιξη η Κύπρος, με δεδομένη την επίκαιρη ιστορική κληρονομιά της, τον πολιτισμό και τον τρόπο ζωής του λαού της, αν δεν μεσολαβούσαν οι καταστασιακοί παράγοντες οι οποίοι αναπροσδιόρισαν την κυπριακή πραγματικότητα και ανασυγκρότησαν τις κυπριακές ταυτότητες. Θα μπορούσαν ίσως να διατηρηθούν τα επίκαινα στοιχεία και να αναπτυχθεί μια πολυθρησκευτική κυπριακή εθνικότητα. Οι εθνοτικές ταυτότητες που κατασκευάστηκαν στην Κύπρο δεν ήταν καθορισμένες εκ των προτέρων.

Εθνοτική σύγκρουση μετά την ανεξαρτησία

Η Κύπρος ανεξαρτητοποιήθηκε το 1960, έπειτα από πολύχρονες διαπραγματεύσεις. Η έκβασή τους –ανεξαρτησία του νησιού αντί για ένωσή του με την Ελλάδα– αποτελούσε συμβιβασμό των αντίπαλων πλευρών που το διαμφισβητούσαν. Οι συνθήκες της Ζυρίχης και του Λονδίνου, οι οποίες παρείχαν την ανεξαρτησία, συμπεριλάμβαναν επίσης το σύνταγμα του νέου κυρίαρχου κράτους το οποίο συνέταξαν οι βρετανοί. Οι όροι αυτών των συνθηκών καταδίκάζαν ευθύς εξαρχής την Κύπρο. Η ανεξαρτησία της ήταν περιορισμένη· η Μεγάλη Βρετανία, η Ελλάδα και η Τουρκία εξασφάλισαν νομικά δικαιώματα επάνω της, συμπεριλαμβανομένου του δικαιώματος της Ελλάδας και της Τουρκίας να εγκαθιστούν στρατεύματα. Κατ' αυτό τον τρόπο ο παρεμβατικός ρόλος των ξένων δυνάμεων απέκτησε νομική υπόσταση. Επιπλέον, το συνταγματικό πλαίσιο περιείχε ισχυρά στοιχεία διεταιρικότητας (consociationalism), του μοντέλου που ανέπτυξε αρχικά για το Βέλγιο ο Άρνεντ Λίτχαρτ το οποίο επέτασσε διαχωρισμό των δυο κύριων εθνοτικών κοινοτήτων. Δημιούργησαν χωριστά κοινοβουλευτικά τμήματα για τις κοινότητες των ελληνοκύπριων και των τουρκοκύπριων, χωριστούς εκλογικούς καταλόγους στις βουλευτικές εκλογές και δικαίωμα αρνησικυρίας κάθε κοινότητας στην εθνική νομοθεσία σε αρκετούς κρίσιμους τομείς, όπως ήταν η εξωτερική και η δημοσιονομική πολιτική.³⁹ Τα άτομα δεν είχαν δικαιώματα ως άτομα έναντι του εθνικού κράτους· αυτά τα δικαιώματα μεταβιβάστηκαν στις δυο κοινότητες,⁴⁰ στις οποίες έπρεπε να ενταχθούν υποχρεωτικά οι μικρές μειονότητες. Δεν αρθρώθηκε καμιά κυπριακή εθνικιστική ιδεολογία, η οποία θα συγκολλούσε τις δυο ομάδες και θα καλλιεργούσε την αίσθηση του πολίτη του νέου κράτους ή την αίσθηση της κοινότητας όλων των πολιτών του. Το θεσμικό πλαίσιο της νέας Κύπρου, ο διαμερισμός της πολιτικής ισχύος κι εξουσίας μεταξύ της ελληνικής και της τουρκικής πολιτικής ελίτ αντιστρατευόταν κάθε αίσθημα επίκαιρης ταυτότητας ή κοινού σκοπού. Επιπλέον, από δομική άποψη, τα συμφέροντα και η επιβίωση της ελληνοκυπριακής και της τουρκοκυπριακής πολιτικής ελίτ εξαρτιόνταν από τη διακρίση της διχοστασίας. Μετά την κατάλυση της Βρετανικής Αυτοκρατορίας, κυρίαρχη δύναμη στην Κύπρο έγιναν οι Ηνωμένες Πολιτείες. Καθώς επιδίωκαν το στρατηγικό συμφέρον τους στην ανατολική Μεσόγειο, και συχνά χρησιμοποιώντας την Κύπρο ως πiónι, οι ΗΠΑ ανήγαγαν σε εννοιακό πλαίσιο της παρέμβασής τους ένα νησί όπου συμβίωναν δυο ασυμφιλίωτες εθνοτικές κοινότητες, που κάθε μια τους ταυτιζόταν με τη δική της «μητέρα πατρίδα». Συνάμα όμως τα εθνικά συμφέροντα των δυο «μητέρων πατρίδων», της Ελλάδας και της Τουρκίας, συγκρούονταν. Οι δυο χώρες προβάλλονταν στην Κύπρο ως προστάτες των ομοεθνών τους. Από χρόνια οι Ηνωμένες Πολιτείες υποστήριζαν κάποια μορφή διαίρεσης του νησιού, χωρίς όμως να ριψοκινδυνεύουν μείζονα ανάφλεξη· αιτίες ήταν εν μέρει ο φόβος τους για τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο, πρώτο πρόεδρο της Κύπρου, τον οποίο αποκαλούσαν «Κάστρο της Μεσογείου», κι εν μέρει η αντίληψή τους πως η

Τουρκία ήταν απαραίτητος σύμμαχος. Το 1964 πρότειναν το γνωστό Σχέδιο Άτσεσον-Μπωλ για το διαμελισμό τους νησιού, αλλά απέτυχε εξαιτίας της έντονης αντίθεσης της κυπριακής κυβέρνησης την οποία υποστήριξε με καθυστέρηση και η Ελλάδα.⁴¹ Λίγο αργότερα ο πρόεδρος Τζόνσον των ΗΠΑ απέτρεψε την εισβολή που ετοίμαζε η Τουρκία στο νησί από φόβο μήπως ξεσπούσε πόλεμος μεταξύ των δυο κρατών μελών του ΝΑΤΟ.⁴²

Τις κινήσεις για το διαμελισμό της Κύπρου επιτάχυνε το ξέσπασμα της εθνοτικής σύγκρουσης λίγο μετά την ανεξαρτητοποίησή της. Η πρόταση του Μακαρίου για συνταγματική αναθεώρηση, τον Δεκέμβριο του 1963, αποσκοπούσε στην άκρη του αδιεξόδου που προκαλούσε το βέτο των δύο κοινοτήτων και στην εδραίωση της αρχής της πλειοψηφίας, αλλά η τουρκοκυπριακή ηγεσία την απέρριψε με αγανάκτηση. Ξέσπασαν βίαια επεισόδια μεταξύ ελληνοκύπριων και τουρκοκύπριων, τα οποία υποχώρησαν μόνον όταν μετακινήθηκαν σε προστατευμένους θύλακες ορισμένοι ελληνοκύπριοι και τουρκοκύπριοι και χωρίστηκε η Λευκωσία με την «πράσινη γραμμή» σε ελληνοκυπριακό και τουρκοκυπριακό τομέα. Ακολούθησαν ατέλειωτες διακοινοτικές διαπραγματεύσεις οι οποίες δεν έφεραν κανένα αποτέλεσμα.⁴³ Το 1974 η αποτυχημένη απόπειρα της χούντας που κυβερνούσε την Ελλάδα να δολοφονήσει τον πρόεδρο της Κυπριακής Δημοκρατίας οδήγησε όχι μόνο στην κατάρρευση του αθηναϊκού καθεστώτος αλλά και στην εισβολή της Τουρκίας στο νησί με δικαιολογία την προστασία των τουρκοκύπριων.

Οι Ηνωμένες Πολιτείες ήταν συνεργός, τουλάχιστον, σ' αυτές τις εξελίξεις. Υποστήριξαν τους δικτάτορες στην Ελλάδα και τους είχαν «αναθέσει» τη λύση του Κυπριακού. Πριν από την αποτυχημένη απόπειρα δολοφονίας του Μακαρίου είχαν προηγηθεί επανειλημμένες προσπάθειες του ελληνικού στρατού να αποσταθεροποιήσει την κυπριακή κυβέρνηση. Ως σήμερα το βόρειο τμήμα του νησιού κατέχεται από τριανταπέντε χιλιάδες τουρκικού στρατού ενώ η πράσινη γραμμή, από ανατολική σε δυτική ακτή, το χωρίζει από το νότιο τμήμα. Ελληνοκύπριοι και τουρκοκύπριοι έχουν καταφύγει στους τομείς τους, ενώ τα «σύνορα» φρουρούνται από την ειρηνευτική δύναμη των Ηνωμένων Εθνών. Ό,τι απέμεινε από την ιστορική ειρηνική συνύπαρξη και ενσωμάτωση ελληνοκύπριων και τουρκοκύπριων συντρίφτηκε και στη θέση της βασιλεύουν σήμερα ένταση και σύγκρουση.

Από το 1975 ως σήμερα μεσολάβησαν άπειρες και πάντοτε αποτυχημένες διακοινοτικές συνομιλίες, διαπραγματεύσεις, προτάσεις, πλαίσια επίλυσης του ζητήματος και πιο πρόσφατα μέτρα οικοδόμησης εμπιστοσύνης υπό την αιγίδα του γενικού γραμματέα των Ηνωμένων Εθνών, με σκοπό να βρεθεί λύση του Κυπριακού στο πλαίσιο ενός ενιαίου κράτους.⁴⁴ Στο μεταξύ εντείνεται διαρκώς η μεσολάβηση του Συμβουλίου Ασφαλείας. Αρχικά η πρόταση του γενικού γραμματέα του ΟΗΕ Μπούτρος Μπούτρος Γκάλι για την υιοθέτηση μέτρων οικοδόμησης εμπιστοσύνης, τα οποία συμπεριλάμβαναν την επαναλειτουργία του αεροδρομίου της Λευκωσίας και την επιστροφή της Αμμοχώστου, έγινε κατ' αρχήν δεκτή τόσο από τον νεοεκλεγμένο (Φεβρουάριο του 1993) πρόεδρο της Κυπριακής Δημοκρατίας Γλαύκο Κληρίδη, όσο και από τον Ραούφ Ντενκτάς, τον αιώνιο πρόεδρο της αυτόκλητης Τουρκικής Δημοκρατίας της Βόρειας Κύπρου. Ο Ντενκτάς όμως σύντομα πρόβαλε αντιρρήσεις, οι οποίες ανάγκασαν τον γενικό γραμματέα να θεωρήσει ευθέως και κατηγορηματικά την τουρκοκυπριακή ηγεσία υπεύθυνη της αποτυχίας να σημειωθεί πρόοδος,⁴⁵ οπότε και η τελευταία μετέβαλε ελαφρά τη θέση της. Στο μεταξύ το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο έκρινε, τον Ιούνιο του 1994, παράνομο το εμπόριο των μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης με τη βόρεια Κύπρο.

Οι παράμετροι στο πλαίσιο των οποίων προτείνονται λύσεις και οι οποίες ορίζουν τις κινήσεις όλων των παικτών –Ηνωμένων Εθνών, Ηνωμένων Πολιτειών, Ελλάδας, Τουρκίας και κυπριακών ελίτ– είναι αποκαλυπτικές. Μολονότι φαινομενικός στόχος είναι η διατήρηση του κυπριακού κράτους ή, όπως το έθετε η απόφαση του Ιουλίου του 1994 του Συμβουλίου Ασφαλείας, «ένας διακανονισμός του Κυπριακού Ζητήματος ο οποίος πρέπει να βασίζεται σε ένα Κυπριακό Κράτος με ενιαία κυριαρχικά δικαιώματα και διεθνή προσωπικότητα»,⁴⁶ οι συνταγματικές προτάσεις που συζητούνται αποτελούν νέες εκδοχές του αποτυχημένου Συντάγματος του 1960, το οποίο προέβλεπε θεσμικές διακρίσεις και την κατανομή της πολιτικής ισχύος κι εξουσίας σε εθνοτικές γραμμές. Ένα τέτοιο πλαίσιο δεν προοιωνίζει τίποτε καλό για τη διαμόρφωση συναί-

νεσης η οποία θα εξασφαλίζει νομιμοποίηση στο ενιαίο κυπριακό κράτος. Το τελευταίο αμφισβητείται ολοένα εντονότερα από τον Ντενκτάς ο οποίος αναπροσδιορίζει διαρκώς τους τουρκοκύπριους από εθνοτική μειονότητα σε κοινότητα και τέλος, το 1990, σε λαό. Τη βαθμιαία επίσημη μεταμόρφωση της τουρκοκυπριακής ταυτότητας σε ταυτότητα ενός χωριστού τουρκικού έθνους ενίσχυσε το ψήφισμα του τουρκοκυπριακού κοινοβουλίου τον Αύγουστο του 1994, το οποίο απέρριψε για πρώτη φορά τη λύση της ομοσπονδίας με το επιχείρημα πως «δεν αναγνωρίζονται η πολιτική ισότητα και κυριαρχία των Τουρκοκυπρίων».⁴⁷ Μεγάλη συμβολική σημασία έχει επίσης η ρήτρα του συντάγματος της Τουρκικής Δημοκρατίας της Βόρειας Κύπρου, του 1985, η οποία ρητά δηλώνει πως οι τουρκοκύπριοι αποτελούν τμήμα του τουρκικού έθνους.⁴⁸

Προοπτικές για μια κυπριακή ταυτότητα

Τις πρώτες δεκαετίες του εικοστού αιώνα η αναδόμηση της εθνοτικότητας στην Κύπρο και η επακόλουθη σύγκρουση των δυο κοινοτήτων ήταν εν πολλοίς, αλλά όχι αποκλειστικά, αποτέλεσμα της νέας πραγματικότητας που δημιούργησαν Δυνάμεις εκτός Κύπρου, κυρίως η Βρετανία, η Ελλάδα και η Τουρκία. Τα ρήγματα παγιώθηκαν με την κατασκευή των δυο εθνικιστικών ιδεολογιών και τη στρόφη της ελληνοκυπριακής και της τουρκοκυπριακής ελίτ σε ανταγωνιστικά σχέδια εσωτερικής κι εξωτερικής πολιτικής. Μετά την ανεξαρτησία, όταν ο απλός κόσμος είχε εσωτερικεύσει πλέον τις εθνικιστικές ιδεολογίες, η ολοένα εντονότερη διεθνοτική σύγκρουση τροφοδοτούνταν αφενός από τις εγχώριες ελίτ αμφοτέρων των κοινοτήτων, οι οποίες διψούσαν για εξουσία, και αφετέρου από τα συμφέροντα των ξένων Δυνάμεων. Η κατασκευή και πραγματοποίηση (reification) των εθνικών ταυτοτήτων, το θεσμικό πλαίσιο του κυπριακού καθεστώτος, η σύγκρουση μεταξύ των ελίτ και τα αντίπαλα εξωτερικά συμφέροντα δεν προοιωνίζαν αίσιο μέλλον για μια Κύπρο ενιαία και ανεξάρτητη, όπου ο πλουραλισμός θα μπορούσε ν' αναπτυχθεί ως στοιχείο της κοινής ταυτότητας. Έκτοτε τόσο ο δημόσιος λόγος όσο και οι ατέλειωτες διεθνείς συνομιλίες και διαπραγματεύσεις για την επίλυση του Κυπριακού εξακολουθούν να κυριαρχούνται από την υποτιθέμενη εθνοτική διαίρεση. Το αποτέλεσμα, με δεδομένο τον διεθνή περίγυρο όπου καταγράφονται πλέον διαλύσεις κρατικών οντοτήτων, μπορεί κάλλιστα να επιφυλάσσει την ίδια μοίρα και στην Κύπρο.

Παρ' όλο όμως το φαινομενικά αγεφύρωτο εθνοτικό χάσμα, αρκετές πρόσφατες εξελίξεις μπορεί ενδεχομένως να προδιαγράφουν την απαρχή ορισμένων μετασχηματισμών απομάκρυνσης από τους αμοιβαία αποκλειόμενους εθνοτικούς εθνικισμούς ελλήνων και τούρκων. Στο λαϊκό επίπεδο, αντικρούοντας τους ισχυρισμούς των κυπριακών πολιτικών ελίτ, φαίνεται να επανεμφανίζονται ενδείξεις ρευστότητας μάλλον παρά παγίωσης της εθνοτικής ταυτότητας. Όπως θα συζητήσουμε εκτενέστερα παρακάτω, η ταύτιση ελληνοκυπρίων κι ελλήνων αφενός και τουρκοκυπρίων και τούρκων αφετέρου ίσως έχει αρχίσει να διαβρώνεται. Αν επιταχυνθεί αυτή η διαδικασία ίσως κατασκευαστεί μια νέα εθνοτική ταυτότητα, η οποία θα μπορούσε να είναι περισσότερο συντονισμένη με όσα συναντήσαμε στην Ποταμιά. Αλλά μια τέτοια αναδόμηση της κοινωνικής πραγματικότητας θα απαιτήσει την εκ νέου επινόηση της κυπριακής ιστορίας.

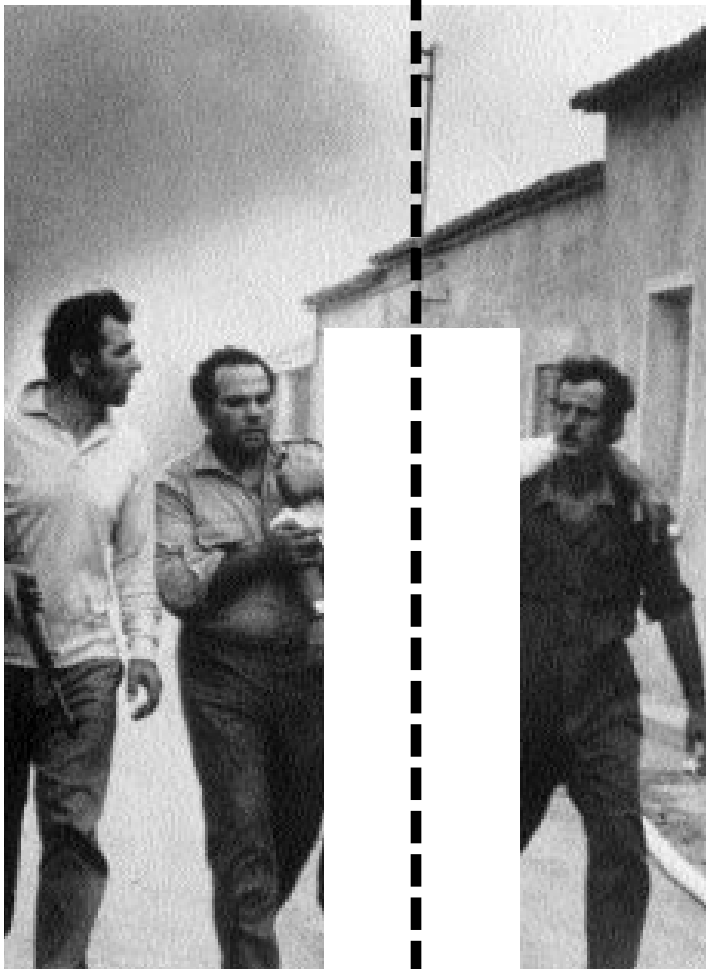
Τα γεγονότα της τελευταίας εικοσαετίας επηρέασαν τις δυο κοινότητες προκαλώντας αποστασιοποίηση και μερική απόρριψη της Ελλάδας από τους ελληνοκύπριους και της Τουρκίας από τους τουρκοκύπριους. Οι διαδικασίες αυτές δεν δημιούργησαν καμιά ψυχολογική ενσωμάτωση των δυο εθνοικοτήτων ούτε την κατασκευή μιας νεοπαγούς κοινής ιστορίας, αλλά η απογοήτευση από τις «μητέρες πατρίδες» καθώς και η αυξανόμενη συνείδηση της διαφορετικότητάς τους τις κάνει πλέον να προβάλλουν την κυπριακότητα. Πρέπει να τονίσουμε πως η κυπριακή ταυτότητα που αναδύεται είναι χωριστή για κάθε μια από τις εθνικές ομάδες, αλλά και οι δυο θέλουν να χαρακτηρίζονται κυπριακές. Η εδαφική, νομική και θεσμική διαίρεση των δυο κοινοτήτων από το 1974 απέκλεισε κάθε επίκαιρη βιοτική εμπειρία και κάθε αίσθηση κοινότητας. Οι ενδείξεις, επομένως, της αναδυόμενης κυπριακής ταυτότητας είναι διαφορετικές για ελληνοκύπριους και τουρκοκύπριους. Πρόκειται ωστόσο για μια τάση ενδεικτική της τρέχουσας ρευστότητας της εθνοτικής ταυτότητας, ενώ η μελλοντική εξέλιξη παραμένει αβέβαιη και απρόβλεπτη. Όσον αφορά τους ελληνοκύπριους η τρέχουσα ρευστότητα της ταυτότητάς τους, ένδειξη της

οποίας είναι η ψυχολογική αποστασιοποίησή τους από τους ελλαδίτες, αποτελεί συνέπεια των εξελίξεων στην ίδια την Ελλάδα. Ενόσω ο στρατός είχε την εξουσία στην Αθήνα, από το 1967 ως το 1974, η θέρμη με την οποία υποστήριζαν την Ένωση οι ελληνοκύπριοι υποχώρησε. Η Κύπρος δεν έγινε μόνον καταφύγιο πολιτικών φυγάδων από την Ελλάδα αλλά και οι ελληνοκύπριοι δεν είχαν καμιά διάθεση να δεχθούν το καταπιεστικό καθεστώς των συνταγματαρχών.⁴⁹ Το γόητρο της Ένωσης ξεθώριασε ακόμη περισσότερο όταν ο δικτάτορας Παπαδόπουλος διακήρυξε πως κέντρο του ελληνισμού ήταν η Αθήνα και διέταξε τον σεβασμό Αρχιεπίσκοπο Μακάριο να υποταχθεί στην εξουσία του. Η αμφισημία μεταξύ ελληνικής κι ελληνοκυπριακής ταυτότητας οξύνθηκε ακόμη περισσότερο τον Ιούλιο του 1974, όταν η στρατιωτική χούντα της Ελλάδας έκανε το αποτυχημένο πραξικόπημα εναντίον του Προέδρου Μακαρίου, το οποίο οδήγησε στην τουρκική εισβολή στο νησί.⁵⁰ Οι ελληνοκύπριοι, δίχως να απαρνηθούν την ελληνικότητά τους, κατέληξαν να θεωρούν την Ελλάδα εν μέρει υπεύθυνη της τραγωδίας που έπληξε την Κύπρο. Μάλιστα η ολοένα μεγαλύτερη επαφή μεταξύ ελλαδιτών κι ελληνοκυπρίων, ιδίως μέσω της ελληνοκυπριακής κοινότητας που έχει εγκατασταθεί στην Ελλάδα, προκάλεσε την ανάπτυξη αρνητικών στερεοτύπων και στις δυο πλευρές.⁵¹ Τέλος, πολλοί ελληνοκύπριοι έπαψαν πλέον να θεωρούν τα συμφέροντα της Κύπρου συνώνυμα με εκείνα της Ελλάδας. Η ιδεολογία της Ένωσης μάλλον διαλύθηκε και οι ελληνοκύπριοι επιδεικνύουν αμφίθυμα αισθήματα απέναντι στην Ελλάδα μολονότι την θεωρούν απαραίτητο σύμμαχο στον διεθνή χώρο. Ακόμη κι έτσι όμως πολλοί αντιμετωπίζουν καχύποπτα τις ελληνικές προθέσεις.

Είπαμε παραπάνω πως η ελληνική εθνοτική ταυτότητα των ελληνοκυπρίων, ενώ φαινόταν ακλόνητη ως τριάντα χρόνια πριν, έχει γίνει αμφίσημη. Οι ελλαδίτες δεν αποτελούν πλέον ομάδα αναφοράς για πολλούς σπουδαστές της νέας γενιάς, οι οποίοι ολοένα περισσότερο αυτοπροσδιορίζονται ως κύπριοι – αντιθέτως από τους γονείς τους που διατηρούν μια ρομαντική, όπως το θέτουν οι ίδιοι, προσκόλληση στην Ένωση. Πρέπει ωστόσο να επισημάνουμε και την αντίρροπη τάση, δηλαδή την επανεμφάνιση ενός φανατικού κινήματος της δεξιάς, μεταξύ των νεότερων επίσης, το οποίο διακηρύσσει την ελληνική ταυτότητα και χαρακτηρίζει συλλήβδην εχθρό κάθε τουρκοκύπριο και τούρκο. Είναι φανερό ότι η απάντηση που δίνουν οι ελληνοκύπριοι στο ερώτημα «ποιοι είμαστε;» παραμένει σε ρευστή κατάσταση και δεν έχει κριθεί ακόμη.⁵²

Οι τουρκοκύπριοι διανύουν μια αντίστοιχη μεταμόρφωση της ταυτότητας που αποδίδουν στον εαυτό τους. Οι πρόσφατες εμπειρίες τους από τους τούρκους έποικους ήταν πιο άμεσες και πιο προσωπικές από εκείνες που είχαν οι ελληνοκύπριοι από τους έλληνες. Η αντίδραση πολλών τουρκοκύπριων ήταν να διαφοροποιηθούν ολοένα εντονότερα από τους τούρκους αντί να ενισχύσουν τους κοινούς δεσμούς της ταυτότητάς τους. Μετά την κατοχή της βόρειας Κύπρου από τα τουρκικά στατεύματα το τουρκοκυπριακό καθεστώς εφάρμοσε πολιτική εποικισμού από τούρκους· δεν υπάρχουν ακριβείς εκτιμήσεις αλλά οι υπολογισμοί του αριθμού τους κυμαίνονται από εξήντα ως ογδόντα χιλιάδες. Διάφορες κατηγορίες εποίκων έφτασαν –πολλοί παριστάνοντας τους εποχιακούς εργάτες ή τους τουρίστες– και μένοντας απέκτησαν την υπηκοότητα της Τουρκικής Δημοκρατίας της Βόρειας Κύπρου.⁵³ Αυτή η εισροή κυρίως χωρικών από τα βάθη της Ανατολίας έδειξε ακόμη παραστατικότερα στους τουρκοκύπριους τη διαφορετικότητά τους από τους ηπειρωτικούς τούρκους. Οι καθημερινές διαπροσωπικές εμπειρίες τους δεν μπορούν να αντισταθμιστούν από την επίσημη ρητορεία περί τουρκικότητάς τους. Οι διαφορές στη γλώσσα, στην ενδυμασία, στις αξίες και στις αντιλήψεις επιφέρουν ολοένα μεγαλύτερες εντάσεις. Το ίδιο ισχύει ακόμη και στη θρησκεία: μολονότι όλοι είναι σουνίτες μουσουλμάνοι, οι τουρκοκύπριοι είναι κοσμικοποιημένοι, ενώ οι έποικοι τείνουν μάλλον προς την ορθοδοξία – η οποία για ορισμένους περιλαμβάνει στην πράξη την πολυγαμία.

Οικονομικές και πολιτικές τριβές επιδεινώνουν τις εντάσεις μεταξύ τουρκοκυπρίων και τούρκων εποίκων που προκαλούν οι πολιτισμικές διαφορές. Πολλοί τουρκοκύπριοι κατηγορούν το καθεστώς πως εξασφαλίζει στους εποίκους προνομιακή μεταχείριση στην κατανομή των πόρων, ιδίως όσον αφορά την ιδιοκτησία της αστικής και αγροτικής ακίνητης περιουσίας που ανήκε προηγουμένως στους ελληνοκύπριους. Η ειρωνεία είναι πως οι τουρκοκύπριοι εξακολουθούν να παραπονιούνται στο κράτος «τους» ακριβώς για τα χαρακτηριστικά της αποικιακής Κύπρου

– για την εισοδηματική ανισότητα, για τις διακρίσεις εις βάρος τους και για το στοίβαγμα τους στον πάτο της κοινωνικοοικονομικής κλίμακας. Αυτές οι κατηγορίες δεν αφορούν μόνον τους έποικους αλλά και τη μικρή και πλούσια τουρκοκυπριακή ελίτ η οποία, διαμαρτύρονται, εκμεταλλεύεται τον λαό· δίνοντας μάλιστα δικαίωμα ψήφου στους έποικους τούς παραχώρησε αποφασιστικό βάρος στην πολιτική ζωή της βόρειας Κύπρου, προκαλώντας αισθήματα αδυναμίας μεταξύ των τουρκοκυπρίων. Αυτή η συζυγία πολιτισμικών, πολιτικών και οικονομικών εντάσεων μεταξύ τούρκων και τουρκοκύπριων κατέληξε σε ολοένα ισχυρότερες εντάσεις, με συνέπεια η κατασκευή της τουρκικής ταυτότητας μεταξύ των τουρκοκύπριων, η οποία εξελίσσεται διαρκώς χωρίς ποτέ να παγιώνεται, όπως φαίνεται υφίσταται μια περαιτέρω μεταμόρφωση σε τουρκοκυπριακή ή κυπριακή ταυτότητα.

Η πολιτική δυναμική της Τουρκικής Δημοκρατίας της Βόρειας Κύπρου χαρακτηρίζεται από τριβές μεταξύ των ομάδων που συγκροτούν οι τούρκοι έποικοι αφενός και οι τουρκοκύπριοι αφετέρου, καθώς και από προσπάθειες της άρχουσας τουρκοκυπριακής ελίτ να διατηρήσει την εξουσία με την εκμετάλλευση της εθνοτικότητας, του αυταρχισμού του Ντενκτάς και της οικονομικής και πολιτικής εξάρτησής της από την Τουρκία. Όντως ο Ραούφ Ντενκτάς, παρά το προσωπείο του τυπικού κοινοβουλευτισμού, έχει επιβάλει αυταρχικό καθεστώς στη βόρεια Κύπρο. Η εκλογή και η επανεκλογή του ως «Πρόεδρου» στηρίζονταν στις ψήφους των τούρκων εποίκων, στον διάχυτο εκφοβισμό και στην παρουσία των τριανταπέντε χιλιάδων τούρκων στρατιωτών.⁵⁴ Η επιβίωσή του μάλιστα στην εξουσία και η ίδια η βιωσιμότητα της βόρειας Κύπρου εξαρτώνται από την ασταμάτητη οικονομική επιχορήγηση της Τουρκίας και από την πολιτική υποστήριξη της τουρκικής κυβέρνησης, ιδίως του στρατού και των δεξιών κομμάτων.

Παρ' όλες τις συστηματικές προσπάθειες της άρχουσας ελίτ να παρουσιάσει τους τουρκοκύπριους ως τούρκους, αναδύθηκε στο μεταξύ μια πολιτική αντιπολίτευση η οποία δεν δίνει απλώς φωνή στα παράπονα των τουρκοκύπριων αλλά επιπλέον υποστηρίζει μια διαφορετική ταυτότητα. Το επιχείρημα που πρόβαλλαν ορισμένοι τον καιρό της τουρκικής εισβολής –δηλαδή την προστασία των τουρκοκύπριων από τους ελληνοκύπριους– έχει εξατμιστεί καθώς τριανταπέντε χιλιάδες στρατιώτες εξακολουθούν να κατέχουν το βόρειο μέρος του νησιού χωρίς να υπάρχει ορατή στρατιωτική απειλή από τους ελληνοκύπριους. Στο μεταξύ οι σχέσεις με τους έποικους έχουν γίνει άκρως εριστικές. Η τουρκοκυπριακή αντιπολίτευση και ο τύπος της σφυροκοπούν ολοένα πιο απροκάλυπτα τον Ντενκτάς και την πολιτική του. Οι τουρκοκύπριοι, ισχυρίζονται, παραμένουν θύματα εκμετάλλευσης όχι πλέον από τους ελληνοκύπριους αλλά από τους τούρκους έποικους και από τους λίγους πλούσιους και διεφθαρμένους τουρκοκύπριους που συμπαράσχθηκαν με τον Ντενκτάς. Εξαιτίας μάλιστα της εποικιστικής πολιτικής και της αποδημίας στο εξωτερικό πολλών τουρκοκύπριων, μεσολάβησαν δραματικές δημογραφικές αλλαγές στη βόρεια Κύπρο· υπολογίζεται πως ο πληθυσμός της κατανέμεται πλέον εξίσου μεταξύ εποίκων και τουρκοκύπριων.⁵⁵

Στη διαπάλη για την κατασκευή της ταυτότητας αντιπαρατίθενται η «κυβέρνηση» και οι πολιτικοί της αντιπολίτευσης – ο Οσμέρ Οζγκιούρ⁵⁶ και ο Μουσταφάς Ακιντζή, οι οποίοι διατείνονται πως η εποικιστική πολιτική οδηγεί στην απώλεια της τουρκοκυπριακής είτε της κυπριακής ταυτότητας.⁵⁷ Οι αντίπαλοι του Ντενκτάς κατηγορούν το καθεστώς πως πρόδωσε το λαό που έχει πατρίδα την Κύπρο, δηλαδή τους κύπριους ή ακριβέστερα τους τουρκοκύπριους. Εξαιτίας των δημογραφικών μεταβολών, όσοι τουρκοκύπριοι δεν μετανάστευσαν αισθάνονται να κατακλύζονται από ξένους στην ίδια τους τη χώρα και να καταλύονται ο ντόπιος πολιτισμός και η ταυτότητά τους. Ας προσθέσουμε πως τόσο οι συγκρούσεις της εσωτερικής πολιτικής όσο και οι μελέτες για την Κύπρο εστιάζονται στη διεθνοτική σύγκρουση ή στη θέση του νησιού στην παγκόσμια τάξη. Αγνωούν επομένως τις μικρές μειονότητες –λατίνους, μαρωνίτες και αρμένιους– καμία από τις οποίες δεν μετέχει ως παράγοντας της κυπριακής πολιτικής σκηνής. Ωστόσο η διερεύνηση της αντίληψης που έχουν για την ταυτότητά τους αυτές οι μειονότητες είναι αποκάλυπτική των διαδικασιών διαμόρφωσης της ταυτότητας. Ακριβή απογραφικά δεδομένα δεν υπάρχουν, αλλά οι λατίνοι υπολογίζονται περίπου στους χίλιους, ενώ οι ομάδες των μαρωνιτών και των αρμένων στις έξι χιλιάδες η κάθε μια. Οι τρεις αυτές κοινότητες έχουν από έναν εκπρόσωπο στο νομοθε-

τικό σώμα της Κυπριακής Δημοκρατίας, αλλά τα δικαιώματά τους είναι περιορισμένα. Σε συζητήσεις που είχα με μέλη τους το καλοκαίρι του 1989 επανέρχονταν διαρκώς τα παράπονα για διακρίσεις εις βάρος τους. Είναι σημαντικό πάντως πως μολονότι οι λατίνοι, οι μαρωνίτες και οι αρμένιοι δεν αποτελούν παρά μικρές μειονότητες, είναι συνάμα οι μοναδικές εθνοτικές ομάδες που αποδίδουν στον εαυτό τους σαφώς κυπριακή ταυτότητα.

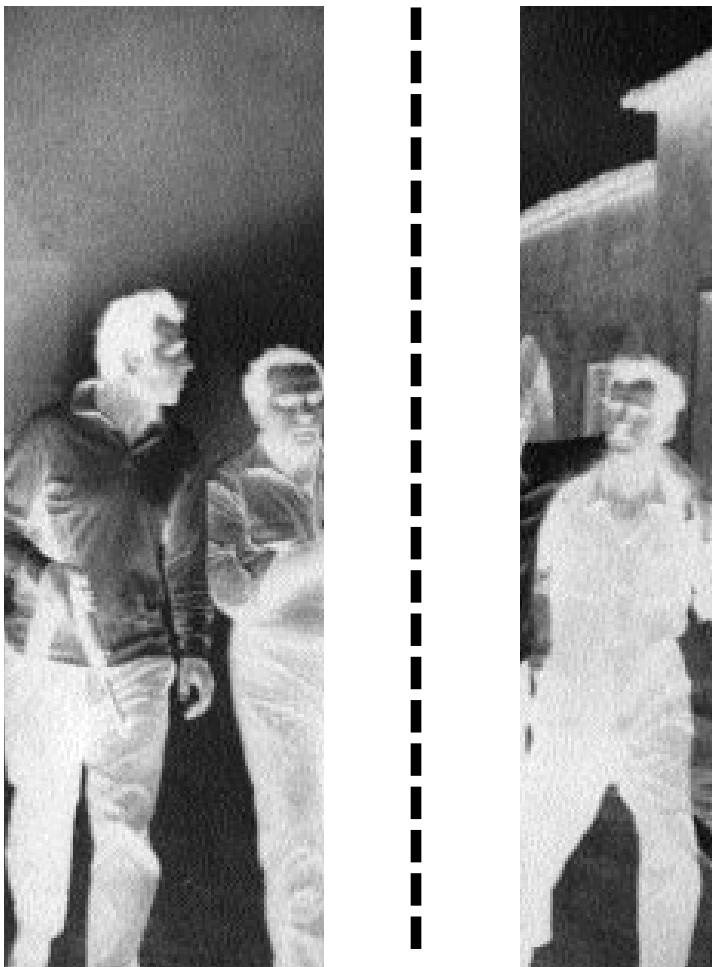
Το γεγονός είναι πως οι λατίνοι, οι μαρωνίτες και οι αρμένιοι, παρά τις ετερόκλητες ιστορικές καταβολές τους και μολονότι διατηρούν κάποια πολιτισμική ιδιαιτερότητα, αυτοχαρακτηρίζονται ως κύπριοι. Αρκετοί παράγοντες οι οποίοι έπαιξαν αποφασιστικό ρόλο στην κατασκευή της ελληνικής και της τουρκικής ταυτότητας μεταξύ των κύπριων δεν επηρέασαν τις μικρές μειονότητες. Η διαδικασία διαμόρφωσης της ταυτότητας αυτών των μειονοτήτων δεν κατασκευάστηκε ούτε από τη βρετανική αποικιακή πολιτική, ούτε από ξένους παράγοντες ή από τον ελληνικό ή τον τουρκικό εθνικισμό – και ούτε είχε βάρος στη διεθνή πολιτική. Τέλος, δεν αναδύθηκαν από τους κόλπους τους τοπικές ελίτ οι οποίες, αγνοώντας το πέρασμα των αιώνων, να επινοήσουν μια ιστορία η οποία να διεκδικεί συνέχειες με την ιστορική προέλευσή τους από τη Βενετία, τη Συρία ή τον Λίβανο.

Εξαιτίας των πρόσφατων εμπειριών της Κύπρου η ελληνοκυπριακή όσο και η τουρκοκυπριακή ταυτότητα ίσως υφίσταται εκ νέου μια διαδικασία μετασχηματισμού. Η φαινομενική διαύγεια των εθνοτικών ταυτοτήτων που χαρακτήριζε αμφοτέρους τις κοινότητες τις δεκαετίες μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο αναδομείται. Εντούτοις παραμένει άγνωστο τι επιφυλάσσει το μέλλον. Το πιθανότερο είναι πως προτού παγιωθεί ο μετασχηματισμός των κυπριακών ταυτοτήτων που είναι σε εξέλιξη, θα την προλάβουν οι εξελίξεις. Το παιχνίδι των ανταγωνιστικών πολιτικών προγραμμάτων των εγχώριων και διεθνών πρωταγωνιστών μάλλον παρά η μεταβαλλόμενη αντίληψη των κύπριων για την ταυτότητά τους θα καθορίσει τις μελλοντικές πολιτικές τύχες του νησιού. Η πολιτική των «μητέρων πατρίδων» (Ελλάδας και Τουρκίας), οι στόχοι της εξωτερικής πολιτικής των ΗΠΑ και ο αγώνας που δίνουν η ελληνοκυπριακή και η τουρκοκυπριακή ελίτ για να διαιωνίσουν την πολιτική εξουσία τους παίζουν καθοριστικότερο ρόλο από τις ασαφείς αλλαγές αντιλήψεων στη βάση. Οι δημογραφικές αλλαγές μάλιστα στη βόρεια Κύπρο ενισχύουν τον ισχυρισμό της τουρκοκυπριακής ελίτ περί τουρκικότητας του βορρά. Επομένως η εξέλιξη των ταυτοτήτων στην Κύπρο και το μέλλον του κράτους εξαρτώνται από τις ενέργειες πλήθους πολιτικών παραγόντων στις οποίες οι στάσεις και οι αυτοχαρακτηρισμοί όσων δεν διαθέτουν κύρος, φωνή και εξουσία ελάχιστη επίδραση θα ασκήσουν. Αξίζει να σημειώσουμε μολαταύτα πως ακόμη και τον Οκτώβριο του 1995 το κομμουνιστικό κόμμα της Κύπρου, το ΑΚΕΛ, και οι ηγέτες της τουρκοκυπριακής αντιπολίτευσης συναντήθηκαν για να συζητήσουν το Κυπριακό Ζήτημα.⁵⁸

Συμπέρασμα

Η περίπτωση της Κύπρου αναδεικνύει τις διαδικασίες κοινωνικής κατασκευής και ανασκευής της εθνοτικότητας και της δημιουργίας του παρελθόντος από το παρόν, καθώς και τις πολιτικές επιπτώσεις αυτών των διαδικασιών την εποχή των εθνικών κρατών. Με την άνοδο της εθνοτικής συνειδήσης, μια εθνοτική ομάδα μετατρέπεται σε εθνοτικότητα και κατόπιν σε εθνότητα, η οποία αποσκοπεί είτε στην ανεξαρτησία είτε στην ένωση με κάποιο άλλο κράτος. Η ιστορική εξέλιξη της Κύπρου δείχνει πως το καταστασιακό πλαίσιο, όπως βιώνεται και διηθείται από το εννοιακό πεδίο των προσώπων, διαμορφώνει την ταυτότητά τους. Θρησκεία, φυλή, τάξη ή εθνοτικότητα μπορεί να αποτελούν κύριες ομάδες αναφοράς σε διαφορετικά κοινωνικά συστήματα. Αυτές οι ταυτότητες μπορεί να είναι ή να μην είναι πολιτικά σημαντικές και να αμφισβητούν ή να διευκολύνουν τη νομιμοποίηση του ισχύοντος καθεστώτος. Επί οθωμανικής κυριαρχίας στην Κύπρο, την ταυτότητα προσδιόριζαν η τάξη και η θρησκεία – και ήταν ακριβώς η ταξική σύγκρουση, και όχι η εθνοτικότητα, εκείνη η οποία οδηγούσε στη βία.⁵⁹ Μόνο στη νεότερη εποχή των εθνικών κρατών η εθνοτικότητα ανακηρύχθηκε *sine qua non* της νομιμοποιημένης κρατικής κυριαρχίας.

Βαθμιαία στην Κύπρο η εθνοτικότητα αναδείχτηκε σε κύρια ομάδα αναφοράς και αντικατέστησε τη θρησκευτική και ταξική ταυτότητα. Επίσης βαθμιαία, έστω και αν αυτή η τάση δεν παγιώθηκε ποτέ, άρχισαν να συμφύρουν την εθνοτικότητα με την εθνικότητα – πράγμα που οδήγησε

στον εθνικισμό. Οι δυο κύριες εθνοτικές ομάδες άρχισαν να ταυτίζονται με τους «ομοεθνείς» τους στην Ελλάδα και στην Τουρκία. Πρόκειται για πόλωση η οποία, αν διατηρηθεί, θέτει ένα πολιτικό δίλημμα. Αν ο πληθυσμός της Κύπρου πρέπει να απαρτίζεται από τον τουρκικό και τον ελληνικό εθνοτικό εθνικισμό, σε έναν κόσμο όπου η κρατική νομιμοποίηση βασίζεται στην αρχή της εθνικότητας, η βιωσιμότητα του κυπριακού κράτους είναι αμφίβολη. Όπως υποστηρίξα παρ'όλα αυτά, η εθνοτικότητα δεν είναι παγιωμένη και αμετάβλητη κατηγορία – και το χωριό της Ποταμιάς απεικονίζει ακριβώς αυτήν τη ρευστότητα. Τα τελευταία δεκαπέντε χρόνια οι ταυτότητες των κύπριων φαίνεται πως έγιναν αμφίσημες. Η προηγούμενη ιστορία της Κύπρου –επίκοινη κληρονομιά και πολιτισμός, πολλαπλές θρησκείες κι εθνοτικές καταβολές– σε συζυγία με την αναδυόμενη διαφοροποίηση τουρκοκύπριων κι ελληνοκύπριων από τους τούρκους όσο και από τους Έλληνες, θα μπορούσαν να οδηγήσουν στην εκ νέου ανάπλαση της ιστορίας και στην αναδόμηση της ταυτότητας. Δεν φαίνεται ωστόσο να υπάρχει το απαραίτητο πλαίσιο για κάτι τέτοιο. Το πιθανότερο είναι πως κάθε διαδικασία μετασχηματισμού θα καταπνιγεί από την κυριαρχία εγχώριων πρωταγωνιστών, οι οποίοι προάγουν τα δικά τους συμφέροντα στο όνομα της υπεράσπισης της κοινότητάς τους, καθώς και από τη διαμόρφωση της διεθνούς πολιτικής. Η μελλοντική προοπτική της Κύπρου, επομένως, φαίνεται να είναι η διχοτόμηση του νησιού με ενδεχόμενη την ενσωμάτωση του βόρειου μέρους του στην Τουρκία, εκτός αν μεσολαβήσουν γεγονότα τα οποία θα αντιστρατεύονται αυτή την εξέλιξη. Οι διαδικασίες κοινωνικού μετασχηματισμού και κατασκευής της εθνικότητας στην Κύπρο μας βοηθούν πάντως να κατανοήσουμε πώς ξαναγράφεται η ιστορία και πώς προάγεται η εθνοτική εκκαθάριση που παρατηρούμε σήμερα σε άλλα μέρη του κόσμου όπως είναι η Γιουγκοσλαβία.

Μετάφραση: Σπύρος Μαρκέτος

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Η πρώτη δημοσίευση του άρθρου έγινε στο περιοδικό *Nationalism and Ethnic Politics* 2(1) [Spring 1996] (London: Frank Cass), σ. 67-90.
2. Βλ. λόγου χάρι Benedict Anderson, *Imagined Communities*, London: Verso 1991· Elizabeth Tonkin *et al.* (eds.), *History and Ethnicity*, London: Routledge 1989. Πρέπει να προσθέσουμε πως και πολλοί άλλοι κοινωνικοί επιστήμονες έστρεψαν πρόσφατα την προσοχή τους στο φαινόμενο του εθνικισμού· μεταξύ άλλων βλ. Anthony B. Smith, *National Identity*, Reno: University of Nevada Press 1991· John Breuilly, *Nationalism and the State*, Chicago: University of Chicago Press 1985· Eric Hobsbawm, *National and Nationalism since 1870*, Cambridge: Cambridge University Press 1994· Walker Connor, *Ethnonationalism*, Princeton: Princeton University Press 1994.
3. Clifford Geertz, *Old Societies and New States: The Quest for Modernity in Asia and Africa*, New York: Free Press of Glencoe 1963, σ. 109-110.
4. Fredrik Barth, *Ethnic Groups and Boundaries*, Boston: Little, Brown and Co 1969.
5. Από πολιτική άποψη, η διάσπαση κρατών τα τελευταία χρόνια ενίσχυσε τη θέση του Rauf Denkash, ο οποίος υποστήριξε πρόσφατα στις συνομιλίες υπό την αιγίδα των Ηνωμένων Εθνών πως οι τουρκοκύπριοι είναι χωριστός λαός κι επομένως έχουν δικαίωμα αυτοδιάθεσης. Πολυάριθμα κείμενα του ΟΗΕ, ξεκινώντας από το Άρθρο 1(2) του Καταστατικού Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, διακηρύσσουν το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης χωρίς ωστόσο να αποσαφηνίζουν ποιες ομάδες ή ποιους λαούς αφορά.
6. Από το 1960 δεν υπήρξε απογραφή πληθυσμού που να καλύπτει ολόκληρο το νησί. τον Οκτώβριο του 1992 μεσολάβησε η απογραφή στο νότιο τμήμα του, η οποία έδωσε πληθυσμό περίπου εξακοσίων χιλιάδων ατόμων, δηλαδή σημαντικά αυξημένο σε σχέση με το 1960. Το καθεστώς Denkash πραγματοποίησε επίσης απογραφή το 1990 αλλά αρνήθηκε να δημοσιεύσει τα αποτελέσματα· η κυπριακή κυβέρνηση εκτιμά πως στο βορρά ζουν, συμπεριλαμβανομένων των εποίκων, 171.500 άτομα.
7. Στο πλαίσιο της τρέχουσας εθνοτικής σύγκρουσης οι απόψεις και οι ανησυχίες των μικρών μειονοτήτων συνήθως αγνοούνται. Όταν ανεξαρτητοποιήθηκε η Κύπρος, οι λατίνοι, οι μαρωνίτες και οι αρμένιοι αναγκάστηκαν από το νόμο να επιλέξουν συμμετοχή στη μια από τις δυο κοινότητες και όλοι επέλεξαν την ελληνοκυπριακή. Υπάρχουν ορισμένες μαρτυρίες πως τον δέκατο ένατο αιώνα οι μαρωνίτες ήταν οι πιο πολυάριθμοι μετά τους ορθόδοξους· βλ. J. Hackett, *A History of the Orthodox Church of Cyprus*, London: Methuen 1901, σ. 527-28.
8. Συχνά αναφέρονταν ως κρυπτοχριστιανοί που ζούσαν σε ολόκληρη την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Ο Richard Clogg, «The Greek Millet in the Ottoman Empire», σε Benjamin Braude and Bernard Lewis, *Christians and Jews in the Ottoman Empire*, New York: Holmes and Meier Publishers 1982, τ. Α', σ. 186, υποστηρίζει πως ως το 1910 είχαν όλοι αναγνωριστεί ως χριστιανοί.
9. *Parliamentary Debates*, House of Commons, vol. 594, σ. 767-8.

10. Υπάρχει κι ένα άλλο μεικτό χωριό, η Πύλα, όπου εδρεύει η ειρηνευτική δύναμη του ΟΗΕ μεταξύ του ελληνικού και του τουρκικού τομέα. Πρόκειται για κέντρο παράνομων δραστηριοτήτων, λαθρεμπορίου λόγω χάρις, και δεν την ξετάζω σ' αυτή τη μελέτη.

11. Δεν έχουμε μελέτες οι οποίες να εμβαθύνουν στις ταυτότητες των χωρικών σε αποκλειστικά ελληνοκυπριακά ή τουρκοκυπριακά χωριά.

12. Ο Rauf Denkash ισχυρίζεται πως μιλά στο όνομα των τουρκοκύπριων και ο Γλαύκος Κληρίδης στο όνομα των ελληνοκύπριων· συγχρόνως ο Κληρίδης είναι ο νομίμως αναγνωρισμένος πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας και ισχυρίζεται πως εκπροσωπεί την «Κύπρο».

13. E. Hobsbawm, *National and Nationalism since 1870*, ό.π., σ. 12.

14. Μια ματιά στην κυπριακή ιστοριογραφία αρκεί για να δείξει πόσο αλλάζουν οι παράμετροι με βάση τις οποίες γράφεται η ιστορία της Κύπρου. Ώς το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου και την έκρηξη του ελληνο-κυπριακού εθνικισμού, τόσο οι κύπριοι όσο και οι μη κύπριοι παρατηρητές και ιστορικοί επέλεγαν να εξετάσουν παράγοντες όπως τον θρησκευτικό και γλωσσικό πλουραλισμό, τις ετερόκλητες εθνοτικές καταβολές, τον επίκοινο πολιτισμό χριστιανών και μουσουλμάνων και την ταξική σύγκρουση η οποία ξεπερνούσε τη θρησκευτική ταυτότητα. Οι πρόσφατες μελέτες αφετέρου, με μερικές εξαιρέσεις, ξεκινούν από την υπόθεση πως τουλάχιστον από την εποχή της οθωμανικής κυριαρχίας υπήρχαν δυο χωριστές εθνοτικότητες και πως ολόκληρη η κυπριακή ιστορία δεν είναι παρά το έπος μιας αέναης σύγκρουσης μεταξύ της ελληνικής και της τουρκικής εθνοτικής κοινότητας.

15. Paul R. Brass, «Ethnicity and Nationality Formation», *Ethnicity* 3 [1976]: 226.

16. Το οθωμανικό σύστημα των μιλιετιών χώριζε τον πληθυσμό σε θρησκευτικές κοινότητες οι οποίες διέθεταν σχετική αυτονομία και διοικούσαν από τους κληρικούς τους. Όπως επισημαίνει ο Bernard Lewis (*The Emergence of Modern Turkey*, London: Oxford University Press 1968, σ. 335), «η λέξη *μιλιέτ*... συναντάται στο Κοράνι και σημαίνει η θρησκεία... Στην Οθωμανική Αυτοκρατορία κατέληξε να εννοεί τις οργανωμένες και νομικά αναγνωρισμένες θρησκευτικές κοινότητες όπως ήταν οι Έλληνες χριστιανοί, οι αρμένιοι χριστιανοί και οι εβραίοι». Επιπλέον η Κύπρος βρισκόταν στην περιφέρεια της Αυτοκρατορίας και ιδίως μετά τις μεταρρυθμίσεις του Τανζιμάτ η αυτοδιακυβέρνηση των θρησκευτικών μειονοτήτων αυξήθηκε.

17. Κατά τον ισλαμικό νόμο οι μουσουλμάνοι μπορούν να παντρευτούν χριστιανές, αλλά οι μουσουλμάνες δεν επιτρέπεται να παντρευτούν χριστιανούς, ενώ οι χριστιανοί δεν επιτρέπουν σε καμιά περίπτωση το γάμο με μη χριστιανό. Στοιχεία για την επιγαμία χριστιανών και μουσουλμάνων βλ. σε Αχιλλεύς Αιμιλιανίδης, «Η εξέλιξη του νόμου όσον αφορά τους μεικτούς γάμους εις Κύπρον», *Cypriot Studies* 2 [1938] (Λευκωσία). Υπάρχει επίσης μια λεπτομερής μελέτη ενός κυπριακού χωριού (Peter Loizos, *The Greek Gift: Politics in a Cypriot Village*, New York: St. Martin's Press 1975) η οποία δεν ασχολείται με τη μικρή τουρκοκυπριακή κοινότητα του χωριού ούτε με το ζήτημα της ταυτότητας, αλλά παρεμπιπτόντως κάνει αρκετές αναφορές σε κοινές γιορτές και σε επιγαμίες χριστιανών και μουσουλμάνων ακόμη και στα τέλη της δεκαετίας του 1960.

18. Doros Alastos, *Cyprus in History, 1571-1948*, London: Zeno Publishers 1955, σ. 280.

19. Το οθωμανικό φορολογικό σύστημα επέτρεπε στους φοροεισπράκτορες, αν μπορούσαν να αποσπάσουν περισσότερους φόρους από τους χωρικούς από εκείνους που απαιτούσε η Υψηλή Πύλη, να πλουτίσουν.

20. D. Alastos, *Cyprus in History, 1571-1948*, ό.π., σ. 280.

21. Sir George Hill, *A History of Cyprus*, vol. 4, Cambridge: Cambridge University Press 1952, σ. 152-65.

22. Παύλος Ξιούτας, «Ξένα λέξεις εις την γλώσσαν μας», *Cypriot Studies* 1 [1937], σ. 133-74. Ο συγγραφέας ζητούσε να καταγραφεί όλο το υλικό της κυπριακής γλώσσας κι εξέφραζε το φόβο πως ήδη είχε αρχίσει να χάνεται.

23. George Kechagioglou, «National and Poetic Ethics: the Case of Cypriot Literature», *Journal of Modern Hellenism*, 7 [1990], σ. 4, 7.

24. Μια λεπτομερή κι εξαιρετική περιγραφή των προσπαθειών να διαδοθεί ο ελληνικός εθνικισμός στην Κύπρο τον δέκατο ένατο αιώνα βλ. σε Paschalis M. Kitromilides, «Greek Irredentism in Asia Minor and Cyprus», *Middle Eastern Studies* 26(1) [1990].

25. Ο Πασχάλης Κιτρομηλίδης (Paschalis M. Kitromilides, «From Coexistence to Confrontation: The Dynamics of Ethnic Conflict in Cyprus», στο Michael A. Attalides (ed.), *Cyprus Reviewed*, Nicosia: The Association 1977, σ. 37), δίνει έμφαση «στην επίκοινη κοινωνική και πολιτισμική ταυτότητα των παραδοσιακών κυπριακών θρησκευτικών ομάδων», όπως άλλωστε και ο Michael A. Attalides, «The Turkish Cypriots: Their Relations to the Greek Cypriots in Perspective», στο ίδιο, σ. 74-76, μολονότι ο τελευταίος τονίζει κάπως περισσότερο την πολιτισμική σημασία της θρησκείας. Βλ. επίσης M. A. Ramady, «The Role of Turkey in Greek-Turkish Cypriot Communal Relations», στο Van Coufoudakis (ed.), *Essays on the Cyprus Conflict*, New York: Pella Pub. Co. 1976, σ. 4-5.

26. Adamantia Pollis, «Intergroup Conflict and British Colonial Policy: the Case of Cyprus», *Comparative Politics* [1973], σ. 587-92.

27. Μολονότι το ελληνικό επαναστατικό κίνημα έστειλε πράκτορες στην Κύπρο κι ενώ η Υψηλή Πύλη εκτέλεσε τον Αρχιεπίσκοπο του νησιού, Κυπριανό, επειδή θεώρησε πως συμμετείχε στην Ελληνική Επανάσταση, εκτός από μερικούς μισθοφόρους ελάχιστοι ελληνορθόδοξοι ανταποκρίθηκαν στο κάλεσμα.

28. A. Pollis, «Intergroup Conflict and British Colonial Policy: the Case of Cyprus», ό.π., σ. 589-90.

29. Πράγματι, ένα μέλος του βρετανικού Υπουργείου Αποικιών εξέφρασε σκεπτικισμό για το αν θα μπορούσαν οι βρετανοί να στηριχτούν στην εχθρότητα μεταξύ των δυο κοινοτήτων: C.W.J. Orr, *Cyprus Under British Rule*, London: R. Scott 1918, σ. 106.

30. Ο William W. Weir, *Education in Cyprus*, Larnaca 1952, σ. 54-56, αναφέρει πως προτού επιβληθεί η βρετανική

κυριαρχία υπήρχαν στην Κύπρο εβδομήντα έξι χριστιανικά κι εξήντα τέσσερα μουσουλμανικά δημοτικά σχολεία καθώς κι ένα γυμνάσιο που ιδρύθηκε από τον Αρχιεπίσκοπο Κυπριανό στις αρχές του δέκατου ένατου αιώνα. Τα προγράμματα των μαθημάτων πάντως ελέγχονταν από τις θρησκευτικές αρχές και περιστρέφονταν σε μεγάλο βαθμό γύρω από τη θρησκεία.

31. Μια εκτενή συζήτηση του κυπριακού συντάγματος, του καταμερισμού εξουσιών μεταξύ ελληνοκύπριων και τουρκοκύπριων και της επακόλουθης κυβερνητικής παράλυσης, βλ. στο Stanley Kyriakides, *Cyprus: Constitutionalism and Crisis Government*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press 1968.

32. Rudolf N'Otel, «Economic Integration in Cyprus», στο Elie Kedourie (ed.), *The Cyprus Problem and Its Solution: An International Seminar Report*, πολυγραφημένο, Rome 1973, σ. 13-14, όπως παρατίθεται στο Kyriacos C. Markides, *The Rise and Fall of the Cyprus Republic*, New Haven: Yale University Press 1977, σ. 31.

33. Βλ. P. M. Kitromilides, «Greek Irredentism in Asia Minor and Cyprus», ό.π.

34. Ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος έγινε ηγέτης του πολιτικού κινήματος για την Ένωση, ενώ ο Γρίβας ήταν επικεφαλής του αντάρτικου κινήματος και του τρομοκρατικού βραχίονά του, της ΕΟΚΑ.

35. Προηγουμένως ο Συνταγματάρχης Γεώργιος Γρίβας καθοδηγούσε μια φανατική ομάδα της δεξιάς η οποία είχε συνεργαστεί με τους ναζί στην κατεχόμενη Ελλάδα. Για στοιχεία σχετικά με τον αριθμό των ελληνοκύπριων που δολοφόνησε η ΕΟΚΑ με την κατηγορία του «προδοτή», εννοώντας πως ήταν κομμουνιστές, βλ. K. C. Markides, *The Rise and Fall of the Cyprus Republic*, ό.π., σ. 19.

36. Το κομμουνιστικό κόμμα της Κύπρου ΑΚΕΛ καθώς και τα συνδικάτα, όπου επικρατούσαν οι κομμουνιστές, αρχικά απέκρουαν την Ένωση εξαιτίας της συντηρητικής ηγεσίας των επικεφαλής αυτού του κινήματος, του φονικού αντικομμουνισμού του Γρίβα και του γεγονότος ότι στην ίδια την Ελλάδα το απαγορευμένο κομμουνιστικό κόμμα βρισκόταν υπό διωγμό.

37. Το αίτημα της TMT να διατηρηθεί η βρετανική κυριαρχία και αν αυτό αποδεικνυόταν αδύνατο να επιστραφεί το νησί στην Τουρκία, ήταν ενδεικτικό της απουσίας τουρκικής συνείδησης. Η δημιουργία της TMT ήταν ολοφάνερα μια αμυντική αντίδραση για να αποχρυσούν οι επιθέσεις των ελληνοκύπριων και της ΕΟΚΑ.

38. Βλ. *Parliamentary Debates*, House of Commons, vol. 626, σ. 1634-55, για μια συζήτηση των πιέσεων που άσκησαν οι βρετανοί στην Τουρκία ώστε η τελευταία να συμμετάσχει στις διαπραγματεύσεις και να διακηρύξει το ενδιαφέρον της για τους τουρκοκύπριους.

39. S. Kyriakides, *Cyprus: Constitutionalism and Crisis Government*, ό.π., 72-103.

40. Ο Charles W. McCaskill αναφέρει («Cuprus Twenty Years Later: An American Diplomat Looks Back», *Journal of Modern Greek Studies* 9 [1991], σ. 31) πως «το σύνταγμα της Κύπρου ήταν στην πραγματικότητα ένας αναχρονισμός, ακριβώς το αντίθετο της δημοκρατίας, το οποίο έδινε στη μειοψηφούσα κοινότητα τη δύναμη να ακινητοποιήσει την κυβέρνηση».

41. Για μια λεπτομερή συζήτηση της αμερικανικής πολιτικής, συμπεριλαμβανομένου του Σχεδίου Άτσεσον - Μπωλ, βλ. Van Coufoudakis, «US Foreign Policy and the Cyprus Question: An Interpretation», *Millenium. Journal of International Studies* 5(3) [1976-77].

42. Συζητήσεις του ρόλου που έπαιξαν η κυβέρνηση των ΗΠΑ, το NATO, η ελληνική δικτατορία και η ΕΟΚΑ στα γεγονότα που οδήγησαν στην τουρκική εισβολή στην Κύπρο το 1974 βλ. σε Christopher Hitchens, *Cyprus*, London: Verso 1984, σ. 61-82· Van Coufoudakis (ed.), *Essays on the Cyprus Conflict*, ό.π., σ. 256-61.

43. Van Coufoudakis (ed.), *Essays on the Cyprus Conflict*, ό.π.

44. Λεπτομερή συζήτηση και τεκμηρίωση των προτάσεων και των διαπραγματεύσεων που έγιναν για το κυπριακό σύνταγμα από το 1960 ως το 1975 βλ. σε Polyvios G. Polyviou, *Cyprus: in Search of a Constitution*, Cyprus 1976· για μια επιλεκτική κι έντονα φιλοτουρκική περιγραφή (εμπλουτισμένη με τεκμήρια) των ελληνοτουρκικών διαπραγματεύσεων ως το 1983 βλ. Necati Ertekun, *The Cyprus Dispute and the Birth of the Turkish Republic of Northern Cyprus*, Nicosia, Northern Cyprus: K. Rustem & Brother 1984.

45. «Report of the Secretary-General on his Mission of Good Offices in Cyprus», Security Council, United Nations 8/1994/629, 30 May 1994. Αναφορά για το 1995 δεν υπήρξε, καθώς οι διαπραγματεύσεις διακόπηκαν.

46. «Resolution 939 (1994)», Security Council, United Nations S/RES/939 (1994, 29 July 1994).

47. «Report of the Secretary-General on his Mission of Good Offices in Cyprus», Security Council, United Nations 8/1994/629, 30 May 1994.

48. Το σύνταγμα που υιοθετήθηκε τον Μάιο του 1984 δηλώνει στο Προοίμιό του πως «ο Τουρκοκυπριακός Λαός αποτελεί αδιαχώριστο τμήμα του μεγάλου Τουρκικού Έθνους». Το Σύνταγμα του 1985 έγινε δεκτό σε δημοψήφισμα από τα επτά δέκατα των ψηφοφόρων· ας σημειώσουμε πάντως πως είχε προηγηθεί η εισροή των εποίκων από την Τουρκία.

49. Πρέπει να θυμόμαστε πως το ΑΚΕΛ ήταν το ισχυρότερο κομμουνιστικό κόμμα της Ευρώπης καθώς συγκέντρωνε περί το 25% των ψήφων.

50. C. Hitchens, *Cyprus*, ό.π., σ. 82-100.

51. Ο K. C. Markides, *The Rise and Fall of the Cyprus Republic*, ό.π., σ. 78, αναφέρει πως «η στενότερη επαφή με την Ελλάδα μετά την ανεξαρτησία έσβησε τις ψευδαισθήσεις πολλών τέως Ενωσικών σχετικά με τη μητέρα πατρίδα... άρχισαν να φοβούνται μήπως η ένωση των δυο χωρών είχε αρνητικά αποτελέσματα για τους ελληνοκύπριους».

52. Όσον αφορά τη φύση της κυπριακής συνείδησης και την αποτυχία να μεταμορφωθεί σε πολιτικό κίνημα βλ. Michael A. Attalides, *Cyprus, Nationalism and International Politics*, New York: St. Martin's Press 1979, Κεφάλαιο Τέταρτο.

53. Christos P. Ioannidies, *In Turkey's Image: the Transformation of the Occupied Cyprus into a Turkish Province*, New

Rochelle: A. D. Karatzas 1991, σ. 165-6, Appendix B. Ο Osker Ozgur, ηγέτης του Δημοκρατικού Τουρκικού Κόμματος της Βόρειας Κύπρου, ο οποίος παραιτήθηκε από τη θέση του αναπληρωτή πρωθυπουργού στην κυβέρνηση συνασπισμού, υποστήριξε πως δόθηκε παράνομα υπηκοότητα σε επτάμισι χιλιάδες έποικους μεταξύ του 1994 και του Σεπτεμβρίου του 1995 (αναφέρεται στη δημοσίευση του BRT της 31ης Οκτωβρίου του 1995).

54. Οι εκλογές στη βόρεια Κύπρο στις 23 Ιουνίου του 1985 έδωσαν τη νίκη του Rauf Denkash με 36,75% των ψήφων, ενώ το υπόλοιπο μοιράστηκε σε αρκετά αντιπολιτευόμενα κόμματα. Ο Denkash, αντιδρώντας στις έντονες επικρίσεις που δεχόταν για την αδιαλλαξία τους στις διακοινοτικές συνομιλίες προκήρυξε κατόπιν τις προεδρικές εκλογές της 27ης Απριλίου του 1990· κατηγορήθηκε για άσκηση βίας κι εκφοβισμού των ψηφοφόρων αλλά συγκέντρωσε 66% των ψήφων έναντι 33% του Οζγκούρ. Μολονότι η υποστήριξη που συγκεντρώνει διαβρώνεται, στον δεύτερο γύρο των εκλογών της 4ης Απριλίου του 1995 συγκέντρωσε το 62,5% των ψήφων.

55. Τα αποτελέσματα της απογραφής του 1990 στη βόρεια Κύπρο δεν δημοσιεύτηκαν ποτέ. Στις 12 Φεβρουαρίου του 1990 η τουρκοκυπριακή εφημερίδα *Yeniduzen* απαίτησε να δημοσιοποιηθούν και υποστήριξε πως ο Denkash αρνούνταν επειδή ήθελε να κρύψει τον αριθμό των εποίκων.

56. Οι φθινοπωρινές κοινοβουλευτικές εκλογές του 1993 δεν έδωσαν καθαρή πλειοψηφία στο κόμμα του Denkash και ο Ozgur πήρε μέρος σε μια κυβέρνηση συνασπισμού, αλλά τον Οκτώβριο του 1995 παραιτήθηκε τελικά, όπως είχε απειλήσει επανειλημμένα πως θα έκανε.

57. Υπάρχουν παραδείγματα αντίθεσης στην εθνικιστική πολιτική καθώς και φόβων για την ενδεχόμενη απώλεια της τουρκοκυπριακής ταυτότητας: Ο Sudran Kentenci στην *Cumhuriyet* της 9ης Αυγούστου του 1987 συζητά τις συγχρούσεις μεταξύ τούρκων εργατών και τούρκων εποίκων. Ο Kutlu Adali στην *Yeniduzen* της 5ης Μαΐου του 1987 αναφέρει πως οι έποικοι επηρέασαν αρνητικά «την κοινοτική δομή μας, τον Κυπριωτισμό μας, το επίπεδο ζωής των βιοπαλαιστών μας, το πολιτισμικό μας επίπεδο και την ικανότητά μας να παίρνουμε πολιτικές αποφάσεις». Μεταξύ των άλλων αναφορών στην απώλεια της τουρκοκυπριακής ταυτότητας βλ. Hurrem Tulga, *Ortam* της 16ης Ιουνίου του 1987 και Osker Ozgur, *Yeniduzen* της 10ης Ιουνίου του 1987. Αυτός ο φόβος μήπως χάσουν την εθνική και πολιτισμική ταυτότητά τους διόλου δεν εγκατέλειψε έκτοτε τους τουρκοκύπριους: ο Mustafa Akinci δηλώνει (*Sunday Telegraph*, (London), 24 Μαΐου του 1992) πως «γινόμαστε μειονότητα στον ίδιο μας τον τόπο... οι τουρκοκύπριοι φοβούνται πως χάνουν την πολιτισμική ταυτότητά τους αλλά συχνά φοβούνται και να το πουν».

58. Cyprus News Agency, 7 Οκτωβρίου του 1995. Αξίζει να επισημάνουμε πως ο Osker Ozgur, ηγέτης του Δημοκρατικού Τουρκικού Κόμματος της Βόρειας Κύπρου, ο οποίος είχε πρόσφατα παραιτηθεί από την κυβέρνηση συνασπισμού, ήταν ένας από τους κυριότερους πολιτικούς που πήραν μέρος σ' αυτήν τη συνάντηση.

59. Χρειάζεται να επαναλάβουμε πως τα άτομα έχουν πολλαπλές ταυτότητες. Η συμπεριφορά τους καθορίζεται από τη μια ή από την άλλη ταυτότητα αναλόγως με το πώς τα ίδια τα άτομα αντιλαμβάνονται τα συμφέροντά τους σε μια δεδομένη κατάσταση.

